

สรุป และอภิปรายผล

ในบทนี้เป็นการสรุปวัตถุประสงค์ของการวิจัย สมมติฐานของการวิจัย
วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และขอเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. หาข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษา จากผู้เชี่ยวชาญเพื่อจัดสร้าง
เครื่องมือในการสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในปัจจุบัน
และแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติ และที่เป็นไปได้ในอนาคต
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในปัจจุบัน
ของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติและที่เป็น
ไปได้ในอนาคต ของผู้บริหารและอาจารย์ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพ
มหานคร
4. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา
ของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร

สมมติฐานในการวิจัย

แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์
โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานครแตกต่างกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การสัมภาษณ์และวิเคราะห์เอกสาร

เลือกและติดต่อกับผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธปรัชญา และพุทธปรัชญาการศึกษา เพื่อสัมภาษณ์เก็บข้อมูลส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งรวบรวมเอกสาร ตำราที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาการศึกษา นำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์หาข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษารวม 13 คำน แล้วจึงนำข้อสรุปมาสร้างเป็นแบบสอบถาม การดำเนินงานทุกขั้นตอนได้ผ่านผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิตรวจแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะแล้ว จึงนำแบบสอบถามไปใช้

การวิจัยเชิงสำรวจ

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 722 คน แยกเป็นผู้บริหาร 294 คน และอาจารย์ 428 คน ซึ่งได้สุ่มมาจากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายชั้น (Multi Stage Sampling) จากเขตการศึกษา 24 เขตของสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร และการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยจัดทำร่วมกับนางชนิษฐา สุวรรณฤกษ์ และนางสมพิศ โพล้งน้อย แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สํารวจสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบเป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ (Multiple Choice)

ตอนที่ 2 สํารวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา 6 ลัทธิ เป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ

ตอนที่ 3 สํารวจแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติ และที่เป็นไปได้ในอนาคต เป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจัดส่งและรับคืนแบบสอบถามทางไปรษณีย์ และในบางแห่งได้นำส่งและเก็บรวบรวมด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ผลสรุปสารัตถพหุพหุปรัชญาการศึกษา ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และจากการวิเคราะห์จากเอกสารและตำรา

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้การแจกแจงความถี่ หากคำร้อยละ ประกอบคำบรรยาย ทั้งนี้คำร้อยละใช้จุดทศนิยม 1 ตำแหน่ง.

ตอนที่ 3 วิเคราะห์แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา และแนวคิดเกี่ยวกับพหุพหุปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ในอุดมคติและที่เป็นไปได้ในอนาคต

3.1 วิเคราะห์แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ ใน 6 ลัทธิ ลัทธิละ 13 คำน โดยการแจกแจงความถี่ หากคำร้อยละ ใช้จุดทศนิยม 2 ตำแหน่ง แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

3.2 วิเคราะห์แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพหุพหุปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ใน 13 คำน โดยการแจกแจงความถี่ หากคำร้อยละ ใช้จุดทศนิยม 2 ตำแหน่ง แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

3.3 วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับพหุพหุปรัชญาการศึกษาในอุดมคติและที่เป็นไปได้ในอนาคตของผู้บริหารและอาจารย์ใน 13 คำน โดยการแจกแจงความถี่ หากคำร้อยละ ใช้จุดทศนิยม 2 ตำแหน่ง แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

ตอนที่ 4 เปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพหุพหุปรัชญาการศึกษา ของผู้บริหาร และอาจารย์ ใช้การทดสอบค่าไคสแควร์ (Chi-Square)

4.1 เปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ จำแนกตามลัทธิในแต่ละคำน

4.2 เปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับ
พุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ จำแนกตามองค์ประกอบ 13 ด้าน

4.3 เปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับ
พุทธปรัชญาการศึกษา ของผู้บริหารและอาจารย์ จำแนกตามตัวแปรอิสระ
การวิเคราะห์ข้อมูลในตอนที่ 4 เสนอเป็นตาราง

ประกอบคำบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

ผลของการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์
ผู้เชี่ยวชาญ และจากการวิเคราะห์เอกสารและตำรา ได้ข้อสรุป ดังนี้

ความหมายของการศึกษา หมายถึง การฝึกฝนอบรมโดยการพัฒนาชีวิต
ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีความเจริญด้วยคุณลักษณะที่งดงามทุกชั้นตอน ตลอดถึงการ
บรรลุนิพพาน

ความมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีความเจริญทุกชั้นตอนทั้ง
ความประพฤติ จิตใจ ปัญญา เป็นคนที่สมบูรณ์

ธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์อันประเสริฐ มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้
อย่างเต็มที่

พุทธฉาวิตยา มนุษย์รับรู้โดยทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และจิตใจ และคิด
โดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ

กระบวนการของการศึกษา ให้ผู้เรียนรู้จักคิดและฝึกฝนปฏิบัติเสมอ ๆ
พร้อมทั้งทั้งความประพฤติ จิตใจ และสติปัญญา

โรงเรียน ควรมีบรรยากาศเกื้อกูลต่อความสัมพันธ์ที่ดี เป็นที่อบรมและ
ให้ความรู้พื้นฐานอันจำเป็นต่อชีวิต มีสภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติ เข้าถึงบ้าน วัด
และชุมชน

ผู้บริหารโรงเรียน เป็นคนดี ความประพฤติดี มีคุณธรรมโดยยึดหลัก
พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ให้ความใกล้ชิด เอาใจใส่
รับผิดชอบ มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งในและนอกห้องเรียน

ครู เป็นคนดี มีความเป็นกัลยาณมิตร และเป็นสีปพายุก ให้คำแนะนำ
ช่วยเหลือยกย่องศิษย์และสอนอย่างไม่บังคับความรู้

นักเรียน เคารพ เชื่อฟัง ตั้งใจเรียน รับผิดชอบ ใช้ใกล้ชิดครู เพื่อได้รับ
แบบอย่างที่ดีจากครู

วิธีสอน เน้นให้มีความประพฤติดี มีจิตใจเป็นสุขควบคู่กับวิชาการ

การวัดผลและประเมินผล ผู้เรียนพึงรับผิดชอบต่อที่วัดและประเมินผล
ตนเอง นอกเหนือจากการวัดและประเมินโดยผู้สอน และความร่วมมือจากผู้อื่น

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้บริหารและอาจารย์
โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 722 คน สรุปได้ดังนี้

2.1 เพศ ผู้บริหารที่ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 294 คน
เป็นหญิงมากกว่าชาย คือหญิง 208 คน ชาย 86 คน อาจารย์ทั้งหมด 428 คน
เป็นหญิงมากกว่าชาย คือหญิง 309 คน ชาย 119 คน

2.2 อายุ ผู้บริหารส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 36-40 ปี
และระหว่าง 46-50 ปี รองลงมาคืออายุระหว่าง 41-45 ปี อาจารย์ส่วนใหญ่มี
อายุระหว่าง 31-35 ปี รองลงมาคืออายุระหว่าง 36-40 ปี และระหว่าง 41-45 ปี

2.3 วุฒิกการศึกษา ผู้บริหารและอาจารย์ส่วนใหญ่มีวุฒิกการศึกษา
ในระดับปริญญาตรี

2.4 ประสบการณ์ในการทำงาน ผู้บริหารส่วนใหญ่มีประส
บการณ์ในการทำงานตั้งแต่ 21 ปีขึ้นไป รองลงมาคือมีประสบการณ์ในการทำงาน

ระหว่าง 16-20 ปี และอาจารย์ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานระหว่าง 11-15 ปี รองลงมาคือมีประสบการณ์ในการทำงาน ตั้งแต่ 21 ปีขึ้นไป และระหว่าง 6-10 ปี

2.5 สังกัดกลุ่มวิชา ผู้บริหารส่วนใหญ่ไม่ได้สังกัดในกลุ่มวิชาใด รองลงมาคือมีสังกัดกลุ่มวิชาทักษะ อาจารย์ส่วนใหญ่สังกัดกลุ่มวิชาทักษะ รองลงมาคือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

2.6 พื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ผู้บริหาร และอาจารย์ ไม่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา รองลงมาของกลุ่มผู้บริหารและอาจารย์ได้นักธรรมตรี

2.7 สถานที่ตั้งโรงเรียนในเขตวัดหรือนอกเขตวัด ผู้บริหาร และอาจารย์ส่วนใหญ่ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่อยู่ในเขตวัด

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา และแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติ และที่เป็นไปได้ในอนาคต ของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร สรุปได้ดังนี้

3.1 แนวคิดและการปฏิบัติ เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์โดยส่วนรวมโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันในลำดับ รองลงไป ในด้านแนวคิด ได้แก่ พัฒนาการนิยม นวัตกรรมนิยม ปฏิรูปนิยม อรรถิภาวนิยม และสารัตถนิยม ตามลำดับ ส่วนการปฏิบัติ ได้แก่ นวัตกรรมนิยม , พัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อรรถิภาวนิยม และสารัตถนิยม ตามลำดับ

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นอันดับสูงสุดเหมือนกันทั้ง 2 กลุ่ม ลำดับรองลงมาของแนวคิดของผู้บริหาร คือด้านโรงเรียน ความมุ่งหมายของการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน ครู กระบวนการของการศึกษา พุทธญาณวิทยา การวัดผล และประเมินผล นักเรียน วิธีสอน ขรรรมชาติของมนุษย์ ความหมายของการศึกษา และหลักสูตรตามลำดับ ลำดับรองลงมาของแนวคิดของอาจารย์ต่างจากผู้บริหาร คือ

ด้านพุทธทศานวิทยา เป็นลำดับต่อจากการวัดผลและประเมินผล นอกนั้นมีแนวคิดที่มีลำดับตรงกัน

การปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ผู้บริหารและอาจารย์ปฏิบัติในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน เป็นลำดับสูงสุด เหมือนกันทั้ง 2 กลุ่ม ลำดับรองลงมาของการปฏิบัติของผู้บริหาร คือด้านครู กระบวนการของการศึกษา วิธีสอน หลักสูตร ความหมายของการศึกษา โรงเรียน นักเรียน พุทธทศานวิทยา ผู้บริหารโรงเรียน ความมุ่งหมายของการศึกษา การวัดผลและประเมินผลและธรรมชาติของมนุษย์ตามลำดับ ลำดับรองลงมาของการปฏิบัติของอาจารย์ คือด้านครู วิธีสอน กระบวนการของการศึกษา ความหมายของการศึกษา โรงเรียน หลักสูตร นักเรียน พุทธทศานวิทยา ความมุ่งหมายของการศึกษา ธรรมชาติของมนุษย์ ผู้บริหารโรงเรียน การวัดผลและประเมินผล ตามลำดับ

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติของผู้บริหารและอาจารย์ โน้มไปทางตัวเลือกที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด รองลงมาคือตัวเลือกที่เป็นคำตอบที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งได้แก่ ตัวเลือกที่ 2 ตัวเลือกที่ 1 และตัวเลือกที่ 3 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านของพุทธปรัชญาการศึกษา พบว่าแนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์ โน้มไปทางตัวเลือกที่ 4 ยกเว้นแนวคิดของผู้บริหารในด้านความหมายของการศึกษา โน้มไปทางตัวเลือกที่ 1 ด้านธรรมชาติของมนุษย์และนักเรียน โน้มไปทางตัวเลือกที่ 3 และด้านหลักสูตร โน้มไปทางตัวเลือกที่ 2 ส่วนแนวคิดของอาจารย์ด้านความหมายของการศึกษา และความมุ่งหมายของการศึกษา โน้มไปทางตัวเลือกที่ 1 ด้านนักเรียน โน้มไปทางตัวเลือกที่ 3 และด้านการวัดผลและประเมินผล โน้มไปทางตัวเลือกที่ 2

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาที่เป็นไปได้ในอนาคตของผู้บริหารและอาจารย์ โน้มไปทางตัวเลือกที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด รองลงมาคือตัวเลือกที่เป็นคำตอบที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งได้แก่ตัวเลือกที่ 3 ตัวเลือกที่ 2 และตัวเลือกที่ 1 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า แนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์
 โนม์ไปทางตัวเลือกที่ 4 ยกเว้นแนวคิดของผู้บริหารด้านความมุ่งหมายของการศึกษา
 ธรรมชาติของมนุษย์ โรงเรียน และนักเรียน โนม์ไปทางตัวเลือกที่ 3 ด้านครู โนม์
 ไปทางตัวเลือกที่ 2 ส่วนแนวคิดของอาจารย์ด้านธรรมชาติของมนุษย์และโรงเรียน
 โนม์ไปทางตัวเลือกที่ 3 ด้านครู โนม์ไปทางตัวเลือกที่ 2 และด้านการวัดผลและ
 ประเมินผล โนม์ไปทางตัวเลือกที่ 1

ตอนที่ 4 การเปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการ
 ศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ ผลการวิจัยพบว่า

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน
 มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา
 กระบวนการของการศึกษา ครู และวิธีสอน

การปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา เมื่อพิจารณาใน
 แต่ละด้าน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความมุ่งหมายของ
 การศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน นักเรียน วิธีสอน และหลักสูตร

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา เมื่อพิจารณาใน
 แต่ละด้าน ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

การปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาเมื่อพิจารณาใน
 แต่ละด้าน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านผู้บริหารโรงเรียน
 บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และหลักสูตร

4.3 เปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญา
 การศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ จำแนกตามตัวแปรอิสระ ผลการวิจัยพบว่า

เพศ ผู้บริหารที่มีเพศต่างกัน มีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมี
 นัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่มีเพศต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ
 .05 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา และโรงเรียนที่ระดับ .01 ในด้านบทบาท
 ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียน

ผู้บริหารที่มีเพศต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา อาจารย์ที่มีเพศต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา ธรรมชาติของมนุษย์ และโรงเรียน ที่ระดับ .01 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ครู นักเรียน และวิธีสอน

อายุ ผู้บริหารที่มีอายุต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านพุทธรณาวิทยา และครู อาจารย์ที่มีอายุต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา และนักเรียน ที่ระดับ .01 ในด้านโรงเรียน

ผู้บริหารที่มีอายุต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านหลักสูตร อาจารย์ที่มีอายุต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านนักเรียน

วุฒิการศึกษา ผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา อาจารย์ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านพุทธรณาวิทยา ที่ระดับ .05 ในด้านวิธีสอน

ผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันมีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน

ประสบการณ์ในการทำงาน ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษาที่ระดับ .01 ในด้านธรรมชาติของมนุษย์ วิธีสอน และการวัดผลและประเมินผล

ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านวิธีสอน อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้าน ครู นักเรียน และวิธีสอน

สังกัดกลุ่มวิชา ผู้บริหารที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกันมีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ผู้บริหารที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความหมายของการศึกษาที่ระดับ .05 ในด้านหลักสูตร ครู และการวัดผลและประเมินผล อาจารย์ที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา

พื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ผู้บริหารที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านครู และการวัดผลและประเมินผล อาจารย์ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านผู้บริหารโรงเรียน ที่ระดับ .01 ในด้านครู

ผู้บริหารที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกัน มีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้าน พุทธญาณวิทยา

สถานที่ตั้งโรงเรียน (ในเขตวัดหรือนอกเขตวัด)

ผู้บริหารที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกันมีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีแนวคิดต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความหมายของการศึกษา ที่ระดับ .05 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา

ผู้บริหารที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน อาจารย์ที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านครู

อภิปรายผลการวิจัย

ตอนที่ 1 สรุปสภารัตถุพหุปรัชญาการศึกษา

ความหมายของการศึกษา

จากภาพรวมของนันทาทศนะในเรื่องความหมายของการศึกษาพบว่า มีจุดเน้นไปในแนวเดียวกันคือมุ่งเพื่อความหลุดพ้น การให้รู้จักวิเคราะห์ตนเองโดยการศึกษาอบรม เพื่อพัฒนาชีวิตโดยใช้หลักของไตรสิกขา เรียนรู้ทางโลกและทางธรรม เพื่อให้มีคุณลักษณะที่ตรงทางร่างกายและจิตใจนั้น จากการวิเคราะห์หลักของไตรสิกขาพบว่า มีการเรียนรู้ ฝึกหัดและอบรมให้เป็นมนุษย์ที่มีความเจริญอย่างแท้จริง มีคุณสมบัติครบถ้วนดังกล่าวแล้วข้างต้น พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายไว้ว่า "ผู้ศึกษาที่บรรลุนั้นอภิสัทธินาย่อมก่อให้เกิดพัฒนาการในค่านึกถือแก่ตนเอง คนอื่น สังคม ประเทศชาติ แต่อาจมีความคิดที่เป็นศัตรูต่อตนเองได้ จึงต้องปฏิบัติในชั้นของอภิจิตศึกษา จะทำให้มีสมาธิ มีจิตที่สงบ และปฏิบัติชั้นอภิปญญาศึกษาเพื่อให้มีปัญญาที่สามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ อย่างชัดเจนอย่างรู้เท่าทัน สิ่งเหล่านี้จะเกิดเมื่อปฏิบัติได้ครบทั้ง 3 ชั้นตอน"¹ และอธิบายเพิ่มเติมถึงว่าเมื่อสามารถปฏิบัติได้ครบถ้วน "จิตของผู้นั้นก็จะหลุดพ้นจากอำนาจกิเลสทั้งปวง มีความสงบ คับ เย็น เป็นบรมสุขหรือนิพพาน คือดับได้ทั้งเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์"² จ्ञานงค์ ทองประเสริฐ ให้ความเห็นถึงการให้การศึกษาที่ถูกต้อง ความเป็นไปตามขั้นของไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ

¹พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพหุปรัชญาการศึกษา, หน้า 2-6.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ปัญญาไว้วา

จะต้องสอนให้คนมีศีล มีระเบียบวินัยก่อน แล้วจึงให้ปัญญาหรือความรู้ใน
 ภายหลัง เพราะถ้าเขามีศีลเป็นพื้นฐานแล้ว แม้เขาจะมีปัญญามาก มีโอกาส
 จะโกงจะคอร์รัปชันไต่มา เขาก็ทำไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีหัวใจที่ปะคือความ
 ละอายใจ ความเกรงกลัวบาปคอยควบคุมใจอยู่ ส่วนสมาธินั้นก็สอนให้คนมี
 สติ มีความหนักแน่นในคุณธรรม ไม่โอนเอนไปมาเพราะเห็นแก่ผู้มีสินจ้าง
 แต่ในปัจจุบันการศึกษาของเราเน้นในเรื่องปัญญา แทบจะไม่ได้สอนในเรื่อง
 ศีลเลย เมื่อคนมีปัญญามากแต่ไม่มีศีล เขามีโอกาสจะโกงเมื่อใดเขาก็จะ
 โกงทันที เขาจะไม่มี ความละอายใจ ความเกรงกลัวบาปหรือความเมตตา
 ปรานีใด ๆ ทั้งสิ้น³

ดังนั้น ผู้ศึกษาตามชั้นไตรสิกขาจึงกล่าวได้จะเป็นการฝึกฝนอบรมให้มีคุณลักษณะที่قيام
 ตามความหมายของการศึกษา

ความหมายของการบรรลุนิพพานจากข้อสรุปสารัตถดพุทธปรัชญาการศึกษา
 ในผลงานวิจัยนี้ อาจทำให้เข้าใจผิดว่าไม่สามารถที่จะเป็นไปได้ในระบบการศึกษา
 ในโรงเรียน จึงน่าจะได้นำมาทำความเข้าใจความหมายของนิพพาน ดังนี้

ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของนิพพาน
 ไว้ว่า "การดับกิเลสและกองทุกข์เป็นโลกุตตรธรรม(สภาวะพ้นโลก) และเป็นจุด
 หมายสูงสุดในพระพุทศาสนา"⁴

สมเด็จพระญาณสังวรอธิบายไว้ว่า "ความหมายของนิพพาน หมายถึง สภาวะ
 ของจิตใจที่ถอนจากค้ำหาอันมีอยู่ในจิตใจมนุษย์ เมื่อไม่มีค้ำหาจิตใจก็เป็นอิสระ มีความ
 สบายเป็นสุข อากาที่เป็นทุกข์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไป"⁵ ในกรณีนี้พพานคือความสิ้น
 ค้ำหานั่นเอง

³จ่านงค์ ทองประเสริฐ, "การประยุกต์ศาสนาและปรัชญาเพื่อการพัฒนา
 ชีวิตและสังคมไทย," ข้อห้า 18(พฤศจิกายน 2526): 26-27.

⁴พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 125.

⁵สมเด็จพระญาณสังวร, ลักษณะพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 31.

พุทธทาสภิกขุให้ความหมายว่า "นิพพานเป็นอมตชาติ คือเป็นชาติที่ไม่ตาย ชาติอื่นนอกนั้นเป็นชาติที่ตาย ไม่ตายเพราะว่างจากราคะ โทสะ โมหะ เมื่อว่างก็ไม่มีตัวตน ไม่มีความยึดถือว่าตัวตนจึงไม่ตาย เพราะเป็นที่ดับแห่งความตาย จึงเรียกว่าอมตชาติ"⁶ ฉะนั้น ถ้าคนเราสิ้นกิเลสก็คือถึงนิพพานนั่นเอง และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า "นิพพานนี้ โดยเหตุหมายถึงไม่มีกิเลส, โดยผลหมายถึงความสงบเย็น เมื่อใดกิเลสไม่มารบกวน และมีความสงบเย็นแล้ว ถือว่าเป็นตถังคินิพพาน ฉะนั้น ทุกคนอาจรู้รสของนิพพานในชีวิตประจำวันแต่ละวัน คือในขณะที่กิเลสไม่รบกวน และมีความเย็นสนิทแม้สักอึดใจก็เรียกว่านิพพาน"⁷ นิพพานจึงเป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์ หมายความว่าไม่มีทุกข์ ความเย็นสนิท

พระราชวรมุนีให้ทัศนะว่า

นิพพานอธิบายได้หลายอย่าง ความหมายง่าย ๆ หมายถึงภาวะที่ปราศจากกิเลสและความทุกข์เท่านั้น เมื่อใดจิตใจมีความสงบใสปราศจากสิ่งขุ่นมัว นั่นคือภาวะที่เป็นนิพพาน ในความหมายที่แท้จริงหมายถึงภาวะที่ปราศจากกิเลสและความทุกข์โดยเด็ดขาด ซึ่งบุคคลไม่สามารถที่จะอยู่ในสภาวะที่เด็ดขาดได้ตลอดเพราะยังมีกิเลสอยู่ในอีกแง่หนึ่งนิพพานหมายถึง ภาวะที่จิตบริสุทธิ์ ไม่มีอคติ ไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบงำของกิเลส มีปัญญา วินิจฉัยได้อย่างถูกต้อง เพราะไม่ถูกความโลภ ความโกรธ ความชิงชัง ความปรารถนาส่วนตัว เขามาชักนำให้หลงผิด นิพพานจึงมีความหมายถึงพฤติกรรมควาย พฤติกรรมที่บริสุทธิ์ มีปัญญา มีความรู้ความเข้าใจสภาวะความเป็นจริงอย่างแจ่มแจ้ง ในแง่ของพฤติกรรมจึงโยงเข้ากับเรื่องของการศึกษา⁸

ในระบบปรัชญาตามแนวพุทธศาสนาจึงต้องมีความเกี่ยวข้องกับนิพพาน

จากทัศนะในเรื่องความหมายของนิพพาน ทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นและพบว่า นิพพานมีผลถึงพฤติกรรมที่แสดงออก เป็นเรื่องที่จะต้องให้การศึกษาย่วยทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของความเป็นจริง เพื่อการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง

⁶พุทธทาสภิกขุ, หลักธรรมะสำหรับนักศึกษา, หน้า 53.

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

⁸สัมภาษณ์พระราชวรมุนี, 21 เมษายน 2529.

ได้มีความสุขอย่างแท้จริง ในความหมายของการศึกษาจึงควรเป็นการบรรลุถึงนิพพานด้วย ทั้งนี้ โดยการพัฒนาชีวิตตามหลักของไตรสิกขา ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและได้ครบทุกขั้นตอนด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ข้อสรุปความมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้พ้นทุกข์ ดับทุกข์ หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำทางวัตถุ สิ่งแวดล้อม แก่ปัญหาชีวิตได้ นั่นก็จะเป็นคนที่สมบูรณ์นั่นเอง และการที่จะให้ผู้เรียนเกิดปัญหามีความคิดความรู้ลึกซึ้งถูกต้องมีจิตใจสูง ก็ต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความหมายของการศึกษา ในข้อแรกคือ ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ก็จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนที่มีคุณสมบัตินี้ดังกล่าวแล้ว สุมน อมรวิวัชณ์ ให้คำอธิบายไตรสิกขาว่า "เป็นกระบวนการฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิตของมนุษย์ ให้สามารถดำรงและดำเนินชีวิตที่ดี โดยใช้ปัญญาและศรัทธาทางเดินสายกลางอันสุจริตชอบธรรม ซึ่งอ่านวยประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม"⁹ ดังนั้น จึงคิดว่าควรจัดการศึกษาให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของสารัตถะพุทธปรัชญาการศึกษา เพื่อให้ได้ผู้เรียนที่มีความเจริญในทุกขั้นตอนทั้งด้านความประพฤติ จิตใจ และสติปัญญา

ธรรมชาติของมนุษย์

มนุษย์เป็นสัตว์อันประเสริฐ มีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปและนาม มีวิวัฒนาการ มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้อย่างเต็มที่ และสามารถพัฒนาได้ด้วยการศึกษา

พระราชวรมุนีอธิบายไว้ว่า "ธรรมชาติของมนุษย์มีความสำคัญในการให้การศึกษา เพราะว่าเมื่อพิจารณาว่าจะให้การศึกษาอย่างไร ก็ต้องรู้ว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร"¹⁰ วิจิตร เกตุวิสิษฐ์ อธิบายให้ข้อสรุปเกี่ยวกับธรรมชาติ

⁹สุมน อมรวิวัชณ์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, หน้า 35.

¹⁰สัมภาษณ์พระราชวรมุนี, 29 เมษายน 2529.

ของมนุษย์ในแง่ของนักการศึกษาไว้ว่า

ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ นอกจากมีธรรมชาติเป็นสังขตะมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มีธรรมชาติขัดแย้งในตัวเอง (ทุกขัง) และมีธรรมชาติลุ่มพืช (อนัตตา) แล้ว มนุษย์ยังมีธรรมชาติทั้งกายและจิตถูกแบ่งแยกอยู่ในตัวเอง (The Divided Man) คือมีธรรมชาติทางกายและจิต คบสัถวรายตาง ๆ ประเภทคูลากไปตามความตุงการของมันไปแต่ละทิศตาง โดยอาศัยการศึกษานานนุ สัถวรายเหล่านนี้จะกลับเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ รับไรมนุษย์ ทำใ้มนุษย์สามารถเป็นตัวของตัวเองได้ อย่างสมบูรณ์ (The Integrated Man)¹¹

ดังนั้น การศึกษาอบรมอย่างถูกต้องจะทำให้มนุษย์มีพัฒนาการ จึงจำเป็นจะต้องรู้ความแตกต่างของบุคคลเพราะ

มนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งทางกายและทางจิต การแบ่งบุคคลเป็น 6 ตามแนวโน้มของจริยา เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญเกี่ยวกับจิตวิทยาการศึกษาเรื่องความแตกต่างของปัจเจกชน (Individual difference) ซึ่งทำให้ครูตอง (1) ยอมรับความแตกต่างของนักเรียน (2) ตองพยายามค้นหาเหตุผลเกี่ยวกับความแตกต่าง (3) ปรับปรุงเนื้อหาและวิธีการสอนให้เหมาะสม¹²

จึงมีความสอดคล้องในเรื่องของการที่ต้องรู้ธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อให้การศึกษาที่เหมาะสมแก่วัยและแกบุคคล "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยธรรมชาติของมนุษย์ และจบลงด้วยลักษณะของมนุษย์"¹³ สรุปว่าการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์นั้นเกี่ยวข้องกับทำให้การศึกษา เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เพื่อการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนได้อย่างเต็มที่ ทำใ้ให้นักเรียนเป็นคนทีสมบูรณ์ที่สุด

¹¹ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า 35.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

¹³ Alice grow อ้างใน วิจิตร เกศวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท", หน้า 94.

พุทธทศานวิทยา

ในขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูลในหัวข้อนี้ ยังไม่สมบูรณ์ในเรื่องความหมายของพุทธทศานวิทยา ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์พระราชาชนรุ่นนี้เพิ่มเติม และได้ข้อสรุปดังเสนอในตอนที 1

เรื่องของพุทธทศานวิทยา เป็นสภาวะพื้นฐานในการรับรู้ ในแง่ของพุทธศาสนา ที่มาของความรู้เป็นตัวหลักสำคัญ เพราะการรับรู้มันจะเกิดความรู้สึก รัก ชอบเกลียด สุข ทุกข์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่กิเลส 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเรื่องที่เกิดภายในและเกิดขึ้นขณะที่มนุษย์เกิดการรับรู้มันเอง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ว่าทำอะไรจริงจะให้รู้เรียนได้รับความรู้ที่แท้จริง คือไม่มีกิเลสครอบงำตั้งแต่แรก เช่น ให้มีความรู้ในเรื่องอริยสัจ 4 เพราะเป็นความรู้ที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาชีวิตได้ หรือความรู้ในเรื่องปัจจุสมุขูปบาท ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้เราเข้าใจขบวนการของชีวิต ทำให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นเพราะรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะปรากฏขึ้น คำรงอยู่ เป็นไป และแตกดับในที่สุด เป็นต้น

ในทัศนะของผู้เชี่ยวชาญยังให้เหตุผลของการได้มาซึ่งความรู้ในกรณีอื่น ๆ นอกเหนือจากผลสรุปที่ได้ว่า เกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกต การคิดไตร่ตรองด้วยตนเอง การฝึกฝน อบรม เป็นต้น ความรู้เหล่านี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในการศึกษาเช่นกัน

ในปัจจุบันสังคมมีความสับสนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากคนในสังคมรู้เท่าทันความเป็นจริง รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญา และความมีเหตุผล ก็จะสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น ค่านพุทธทศานวิทยาจึงมีความสำคัญต่อการให้การศึกษาอย่างยิ่ง

กระบวนการของการศึกษา

เป็นกระบวนการของการพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่มีการกระทำต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ จึงจะเกิดความรู้ ด้วยกระบวนการของไตรสิกขา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความหมายของการศึกษานั้นเองที่ว่าให้รู้เรียนรู้จักคิดและฝึกฝนปฏิบัติเสมอ ๆ พร้อมทั้งทั้งความประพฤติ จิตใจ และสติปัญญา

กระบวนการของการศึกษาตามหลักไตรสิกษาดังกล่าว มีลักษณะเด่น และใช้เป็นที่ปฏิบัติทางการจัดการกระบวนการเรียนการสอนได้ สุมณ อมรวิวัฒน์¹⁴ ได้สรุปวิเคราะห์เรื่องนี้ไว้เป็นข้อ ๆ คือ

1. ผู้ที่ศึกษาตามกระบวนการศึกษาของหลักไตรสิกษา ต้องปฏิบัติฝึกอบรมตนด้วยตนเอง คือ สมาธิ ปัญญาจะไม่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงจากการฟัง การอ่าน การดู หรือการบอกเล่า ต้องเรียนรู้ด้วยการกระทำ เรียนรู้ด้วยการคิด การควบคุม เรียนรู้ด้วยความอดกลั้น อดทน ช่มใจ และเรียนรู้ด้วยวิริยะ อุตสาหะ ความสำเร็จของการศึกษาแต่ละระดับนั้น ผู้ศึกษาย่อมวัดและรู้ได้ด้วยตนเอง

2. เนื่องจากศีล สมาธิ ปัญญา เน้นระบบการฝึกหัดอบรมที่ต้องสามารถละสิ่งที่ควรละ และเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ผู้ที่ศึกษาตามแนวทางของไตรสิกษาจึงต้องได้รับการแนะนำสั่งสอนจากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรก่อน ต้องรู้จักคิดและใช้ปัญญาฝึกฝนไปที่ละขั้นจนสามารถวินิจฉัยแยกแยะสิ่งดี สิ่งชั่ว และละเว้นสิ่งชั่ว เพิ่มพูนสิ่งที่ชอบธรรม และมีจิตใจผ่องใสบริสุทธิ์ได้

3. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกษา สืบเนื่องเป็นขั้นตอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม เริ่มจากง่ายไปสู่ยาก เช่น การกำจัดกิเลสอย่างหยาบด้วยการควบคุมความประพฤติของตนทางกายและทางวาจา เมื่อศึกษาปฏิบัติต่อไปจะสามารถกำจัดกิเลสอย่างละเอียดด้วยปัญญา ละความยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้โดยสิ้นเชิง

4. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกษานั้น เป็นการพัฒนามนุษย์ทางร่างกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นการพัฒนาที่กว้างและลึกมากกว่าการศึกษาที่เราเข้าใจโดยทั่ว ๆ ไป

5. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกษา เป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการ เพราะมีองค์ประกอบคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และมรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นวิธี

¹⁴สุมณ อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ,

การประพฤติปฏิบัติตนดี ผิดจนจิตใจให้ตั้งมั่น ใช้ปัญญาในการพัฒนาชีวิต จนถึงมีชีวิตอยู่
ได้ด้วยปัญญา

ข้อสรุปดังกล่าว ทำให้มองภาพได้อย่างชัดเจนถึงกระบวนการของการศึกษา
ตามหลักของไตรสิกขา ทำให้ผู้ศึกษานำไปใช้ประโยชน์ได้จริง เพราะมีผลให้ผู้เรียน
รู้จักคิดและฝึกฝนปฏิบัติเพื่อให้เกิดความประพฤติดี จิตใจเป็นสุข พร้อมทั้งมีสติปัญญา
พระราชวรมุนี¹⁵ อธิบายเพิ่มเติมถึงแหล่งที่มาหรือจุดเริ่มต้นของกระบวนการของการ
ศึกษา มี 2 ตอนคือ

1. ตัวการศึกษาที่แท้ คือ มรรคมืองค์แปด เป็นส่วนที่อยู่ในตัวบุคคล เกิดที่
ตัวบุคคลเอง

2. ตัวประกอบของการศึกษา คือ เครื่องเหนี่ยวนำชักจูงให้การศึกษาเกิด
ขึ้นแก่บุคคล มี 2 อย่าง ได้แก่

ตัวประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโมสะ คือ กัลยาณมิตร สิ่งแวดล้อม
ทางสังคม เป็นต้น

ตัวประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิด คิดแยก
แยะ วิเคราะห์ สืบสาวหาเหตุผลได้

เมื่อผู้ศึกษาปฏิบัติตามขั้นตอนของกระบวนการของการศึกษาตามข้อสรุป
สารัตถ์พุทธปรัชญาแล้ว จะทำให้ผู้ศึกษามีความประพฤติดี มีจิตใจที่มีคุณธรรม มีความรู้
ความเข้าใจ สามารถที่จะอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลง ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาและเหตุผล
อย่างรู้เท่าทันโลกและชีวิต และสามารถที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างฉลาด

โรงเรียน

ลักษณะของโรงเรียนตามความเห็นที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนวที่เห็น
พ้องในลักษณะเดียวกันว่า จะต้องมีความเป็นธรรมชาติ สงบ ร่มรื่น มีบรรยากาศทาง
วิชาการ และเปิดโอกาสให้บ้าน วัด และชุมชน มีส่วนช่วยเหลือโรงเรียนด้วย และ

¹⁵พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 36-37.

ในเมื่อโรงเรียนเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อการสร้างเสริมปลูกฝัง วัฒนธรรมให้กับเด็กไม่น้อยไปกว่าสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะโรงเรียนระดับประถมศึกษา เพราะรากฐานของการมีวัฒนธรรมที่ดีจะเริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่เยาว์วัย เด็กจะ เรียนรู้และมองเห็นความแตกต่างของสิ่งดี ชั่ว ถูก ผิด โดยการเรียนรู้จากบุคคล และสิ่งแวดล้อมที่ละน้อย ๆ ซึ่งนักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า "พัฒนาการ จริยธรรมของมนุษย์จะเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงสิบปีแรกของชีวิตแล้วจะฝังรากลึกยากแก่การ เปลี่ยนแปลง"¹⁶ โรงเรียนจึงเป็นสถานที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ และ ได้รับแบบอย่างจากครู-อาจารย์ เป็นต้น จึงควรจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมใน โรงเรียนให้มีความสงบ ร่มรื่น เน้นความเป็นธรรมชาติ เป็นที่อบรมเยาวชนให้เป็น คนดี มีศีลธรรม ให้มีความสัมพันธ์ที่ดี มีความเอาใจใส่ใกล้ชิดระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน นอกจากนี้โรงเรียนควรเปิดกว้างสู่บ้าน วัด และชุมชน เพื่อความสัมพันธ์ที่ดี มีความ ร่วมมือกันในการสร้างสรรคเยาวชน

ลักษณะการจัดสภาพโรงเรียนดังกล่าวจึงเป็นไปตามข้อสรุปสารัตถ์พุทธ ปรัชญาการศึกษา ซึ่งเชื่อว่าธรรมชาติเป็นแหล่งความรู้ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของ มนุษย์ การที่มนุษย์ได้สัมผัสกับบรรยากาศของความเป็นธรรมชาติ น่าจะทำให้ลดละ ความอยากความต้องการด้านวัตถุลง ทั้งยังช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีความอ่อนโยน ละเอียดยอด้วย เห็นคุณค่าของธรรมชาติที่แท้จริง

ผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารงานของหน่วยงานต่าง ๆ นั้น ถือได้ว่าผู้บริหารเป็นผู้ที่มีความสำคัญ ที่สุด ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จในการทำงานจึงต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะเฉพาะตัว เห็นอกเห็นใจผู้อื่น คือมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับงานในหน้าที่รับผิดชอบของตน และที่สำคัญคือต้องเป็นคนดี โดยผลสรุปที่ได้พบว่าผู้บริหารโรงเรียนตามแนวพุทธปรัชญา

¹⁶ชัยพร วิชชาวุธ, "แนวทางการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีการเรียนรู้ ทางสังคม," วารสารครุศาสตร์ 11(เมษายน - มิถุนายน 2526): 22-23.

การศึกษา ควรเป็นคนดี มีความประพฤติดีมีคุณธรรม โดยยึดหลักพรหมวิหาร 4 และ สังคหวัตถุ 4 ตลอดจนมีความเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ ความคิด ความสามารถดี

วีระ อัมพันสุข¹⁷ ได้ศึกษาพุทธธรรมกับการบริหารงานบุคคลพบว่า มีหลักธรรม 10 ประการของผู้บริหาร ที่บริหารการศึกษาด้านบุคคลากรให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

1. สติ-สัมปชัญญะ
2. หิริ-โอตตัปปะ
3. พรหมวิหาร 4
4. สัมปรีชธรรม
5. สังคหวัตถุ 4
6. ขันติ โสรัจจะ
7. ปธาน 4
8. อธิษบาท 4
9. เวสาร์ชฌญาณ
10. มรรค 8

จะพบว่าหลักพุทธธรรมอีกมากมายที่ควรนำมาปฏิบัติ วีระ อัมพันสุข ยังได้ให้ความเห็นไว้ว่า "ถ้าผู้บริหารศรัทธาในพุทธธรรมและเป็นศรัทธาที่เกิดขึ้น เพราะเห็นคุณค่าก็คาดว่าจะให้ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามแนวพุทธธรรมอย่างน่าปลื้มใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผู้บริหารปฏิบัติตามพุทธธรรมทั้ง 10 ข้อ ก็เป็นหลักประกัน ได้ว่าเป็นการยากที่ผู้บริหารจะทำผิดเสียเอง เพราะผู้บริหารไม่ยอมทำผิดนั่นเอง"¹⁸

¹⁷วีระ อัมพันสุข, พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล (กรุงเทพมหานคร: เอรารวันการพิมพ์, 2526), หน้า 4.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

ในข้อสรุปสารัตถ์พุทธปรัชญาการศึกษา พบคุณสมบัติของผู้บริหารที่สอดคล้องกับหลักธรรมข้างต้นในเรื่องหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 การที่ผลสรุปสารัตถ์พุทธปรัชญาการศึกษามีหลักธรรมที่สอดคล้องเพียง 2 ด้านนั้นมีได้หมายความว่าไม่ใช่ผู้บริหารที่มีคุณสมบัติไม่ครบถ้วน เพราะ "การปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญาจะก่อให้เกิดหรือเสริมสร้างให้มีลักษณะผู้นำขึ้น แต่ยอมเป็นการยากที่ผู้นำจะมีลักษณะเหล่านั้นโดยครบถ้วน แต่อย่างไรก็ตามคุณสมบัติและลักษณะของผู้นำเหล่านั้นยอมจะสามารถปรับปรุงส่งเสริมและชดเชยกันได้"¹⁹ ถือได้ว่าผู้บริหารโรงเรียนควรนำหลักธรรมมาปฏิบัติ อาจไม่ครบทุกประการแต่ก็ต้องมีคุณธรรม และมีหลักธรรมในการบริหารงาน เชื่อได้ว่าจะทำให้ผู้บริหารปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

กระบวนการของการศึกษาเกิดขึ้นได้โดยบุคคล โดยเฉพาะครูกับนักเรียน ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันตลอดเวลา ถ้าหากไม่สัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ก็จะมีปัญหาในการเรียนการสอน ตลอดจนด้านความประพฤติ ยิ่งเป็นเด็กวัยประถมศึกษา กาลังอยู่ในวัยที่เลียนแบบผู้ใหญ่ พฤติกรรมของครูจึงมีความสำคัญยิ่ง จากผลสรุปที่ได้ตามหลักพุทธปรัชญามีความเห็นพ้องในเรื่องที่ว่าให้ครูและนักเรียนประพฤติปฏิบัติตนตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องชวา) (ดูรายละเอียดในบทที่ 2) เป็นเรื่องถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติต่อกันทุกฝ่ายระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ก็จะเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สุชีพ ปุณฺณานุปาท ได้หมายเหตุไว้ในเรื่องทศ 6 ว่า "พระสุตฺรนี้ชาวยุโรปเลื่อมใสกันมากว่าจะแก้ปัญหาสังคมได้ เพราะเสนอหลักทศ 6 อันแสดงว่าบุคคลทุกประเภทในสังคมควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีงาม ไม่มีการกดขี่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไป"²⁰ ดังนั้น ถ้าครูและนักเรียนปฏิบัติได้ตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องชวา) จะเกิดความใกล้ชิด ความเอาใจใส่ ความรับผิดชอบต่อกัน และมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ชีรยุทธ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า "เนื่องจากครูในอดีตกาลส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์

¹⁹ วีระ อัมพันสุข, พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล, หน้า 4.

²⁰ สุชีพ ปุณฺณานุปาท, พระไตรปิฎก, หน้า 363.

ดังนั้น พื้นฐานของความเป็นครูและการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของครูจึงได้มาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และหลักธรรมนี้เองได้เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดหลักความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ จนเกิดเป็นวัฒนธรรม จารีตประเพณี เกี่ยวกับครูในการอบรมสั่งสอนศิษย์สืบมา"²¹ ด้วยเหตุนี้จึงเชื่อได้ว่าหลักพุทธธรรมจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดตามมา โดยครูเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก เด็กก็ประพฤติตนเป็นคนดี ประพฤติดี เป็นไปตามความมุ่งหมายของการศึกษา และการที่ผู้สอนกับผู้เรียนจะเกิดความสัมพันธ์กันให้เกิดการศึกษาได้ ก็ต้องปฏิบัติตามแนวของกระบวนการของการศึกษาดังกล่าวแล้ว

ครู

ปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญยิ่งของการให้การศึกษาคือ ครู ที่จะต้องสร้างศรัทธาให้ศิษย์มีความเคารพนับถือเลื่อมใส ครูจะต้องสอนให้ศิษย์รู้จักชีวิต รู้จักหน้าที่ มีคุณธรรม ในความเห็นของ จิตรกร ตังเกษมสุข กล่าวถึงความสำคัญของครูว่า "การพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนให้มีผลเอื้ออาทรต่อชุมชนไม่จำเป็นต้องอาศัยพุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ลึกลับซับซ้อนอะไร ข้อสำคัญอยู่ที่ครูต้องมีอุดมคติและอุดมการณ์ มีความจริงจังและจริงจัง และมีความเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนลงบ้าง ครูจักต้องเป็นครูที่แท้ สามารถนำคนในชุมชนได้ทั้งด้านความคิดและการกระทำ"²² ครูจึงต้องเป็นแม่พิมพ์ที่ดี โดยเฉพาะด้านคุณธรรม ตามลักษณะของข้อสรุปบทบาทครูตามแนวพุทธปรัชญาที่ว่า ต้องเป็นคนดี เป็นกัลยาณมิตร และเป็นสลิปพายก ปฏิบัติตนตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องชวา) เมื่อครูปฏิบัติได้ตามคุณลักษณะดังกล่าว จะทำให้มีความสัมพันธ์

²¹ธีรยุทธ เสนิงศ์ ๗ อยุธยา, "พฤติกรรมครูในการเรียนการสอน," ในเอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมการสอนประถมศึกษา เล่มที่ 2 หน้าที่ 6-10 (กรุงเทพมหานคร: พันธุ์พิมลขิง, 2525), หน้า 124.

²²จิตรกร ตังเกษมสุข, "บทเรียนจากอดีต : ครูกับการพัฒนาชีวิตและสังคม," วารสารครูศาสตร์ 12(เมษายน - มิถุนายน 2527): 101.

ที่ติดต่อกัน สามารถถ่ายทอดความรู้และอภิปรายความคิดเห็นร่วมกัน เกิดผลดีในการเรียนการสอน ดังกล่าวแล้วว่าในวัฒนธรรมไทย ครูเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องอย่างมากมาช้านาน ครูจึงควรสนใจหลักพุทธธรรมเพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดี สัมกับที่ได้รับยกย่องให้เป็นบุรุษนียบบุคคล คือเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปให้ความเคารพบูชายกย่อง และโดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบันที่กองการนักเรียนที่มีคุณธรรม และจริยธรรมควบคู่กับวิชาการ ดังนั้นครูจึงจำเป็นต้องมีคุณสมบัติตามแนวสภารัตนพุทธปรัชญาการศึกษา เพื่อชี้แนะทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่นักเรียนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของการศึกษา

นักเรียน

ข้อสรุปลักษณะของนักเรียนที่ได้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนจึงควรปฏิบัติตามหลักทศ 6 (ทิศเบื้องขวา) ทำตนเป็นพหูสูต คือจะศึกษาเล่าเรียนอะไรก็ให้มีความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจน และมีอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของความมุ่งหมายของการศึกษา นอกเหนือจากคุณสมบัติที่ได้จากข้อสรุปบทบาทของนักเรียนต้องเป็นผู้ฝึกฝน เป็นนักเรียนรู้อุ ที่สำคัญต้องพัฒนาตนเอง พระราชวรมุนี ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า

นักเรียนต้องมีธรรมฉันทะ คือมีจิตใจใฝ่รู้ ใฝ่การศึกษา ถ้ามีจิตใจลักษณะนี้ จะทำให้สามารถแก้ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาสังคมได้ เพราะเมื่อมีฉันทะใฝ่รู้ เป็นนักเรียนรู้อุ ท่าทีที่แสดงความสัมพันธ์กับสุขภาพแวดล้อมจะเป็นลักษณะที่มองเห็นสิ่งแวดล้อมเป็นผลประโยชน์ที่เสริมสร้างความรู้ของตนเอง ที่ทำให้ได้เรียนรู้เอามาไขประโยชน์ในการพัฒนาตนเองได้ทุกเมื่อ²³

สรุปว่านักเรียนควรมีฉันทะเป็นพื้นฐานเพื่อเกิดคุณลักษณะที่ดีต่อตนเอง และเมื่อนักเรียนปฏิบัติตามข้อสรุปสภารัตนพุทธปรัชญาการศึกษา เชื่อว่าจะประสบความสำเร็จทั้งในด้านการศึกษา ทบประกอบอาชีพ ตลอดจนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

²³ สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 29 เมษายน 2529.

วิธีสอน

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องกับหัวข้อธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล เพื่อให้การศึกษาได้ถูกต้องกับลักษณะของบุคคล ให้เกิดปัญญา มีความรู้ที่แท้จริง สามารถนำความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข บรรลุความมุ่งหมายของการศึกษา วิธีสอนตามแนวพุทธวิธีจึงไม่จำกัดเพียงวิธีเดียว ที่สำคัญควรเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดโดยใช้โยนิโสมนสิการ คือรู้จักคิดในเชิงเหตุผลและเชิงคุณธรรม ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการไว้ว่า

การทำในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยหรือไตรตรองใหญ่จักถึงที่ชัดชัด ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะก่อให้เกิดอวิชาและศรัทธา ความรู้จักคิด คิณุกวี²⁴

ตามความหมายแสดงถึงจุดเน้นในการสอนอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังต้องเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนและสถานการณ์ในแต่ละกรณี

มีข้อสังเกตว่า วิธีสอนตามแนวพุทธวิธีได้รับความสนใจอย่างมากในวงการศึกษามีผลงานเสนอพุทธวิธีสอน จากนักการศึกษาหลายท่าน ตลอดจนผลงานวิจัยในเรื่องนี้เช่นกัน ทำให้เชื่อว่าพุทธวิธีสอนนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงกับการเรียนการสอนในปัจจุบัน ดังความเห็นต่อไปนี้

ประสาร ทองภักดี ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "วิธีให้การศึกษอบรมของพระพุทธองค์นั้น มีลักษณะพิเศษอยู่ในตัวเอง และมีอายุยืนยาวมากกว่าสองพันปีแล้ว แปลว่ามีอายุมากกว่าแผนการศึกษาที่เราคิดและจัดทำกันในปัจจุบัน จึงเห็นว่า เราจะได้ศึกษาพิจารณากันดูให้ดี"²⁵ วศิน อินทสระ กล่าวถึงในเรื่องพุทธวิธีสอนว่า

²⁴ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 245.

²⁵ ประสาร ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า, หน้า คำนำ.

ผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและพระพุทธจริยาอย่างสุ่มรอบคอบ สังเกต
พิจารณาควาโยนิโสมนสิการยอมใตแบบอย่างอื่นคือการสอน แม้มิได้
เรียนวิชาครูในสมัยปัจจุบันมาเลยก็อาจสอนให้เป็นที่ประทับใจกับผู้เรียน
ได้เหมือนกัน โดยได้อาศัยหลักของพระพุทธองค์เป็นแนวทาง²⁶

และสุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ข้อสนับสนุนว่า "หลักพุทธธรรมนั้น นักการศึกษาสามารถ
นำทฤษฎีทางครุศาสตร์มาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ และนำมาใช้สำหรับจัดการ
เรียนการสอนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี"²⁷

สรุปได้ว่าพุทธวิธีสอนควรได้รับความสนใจและนำมาใช้อย่างจริงจัง
จากผลสรุปสภารัตนพุทธปรัชญาในเรื่องวิธีสอน น่าจะทำให้เราภูมิใจว่าวิธีสอนแบบ
ต่าง ๆ นั้นมีอยู่แล้วในระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา เรามิได้ลอกเลียนแบบของ
ผู้ใดมา

หลักสูตร

ตามแนวพุทธปรัชญาส่วนใหญ่ได้ให้ความคิดเห็นตรงกันว่า ควรแทรกหลัก
พุทธธรรมไว้ในหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนมีความเจริญทุกชั้นตอน ทั้งด้านความประพฤติ
จิตใจ ปัญญา ควบคู่กับวิชาการ เป็นคนที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นไปตามความหมายของการ
ศึกษาและความมุ่งหมายของการศึกษาได้อย่างแท้จริง

ในเรื่องนี้ วิจิตร เกตุวิสิษฐ์ ได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า

ทรรศนะทางการศึกษาของพุทธปรัชญามีอยู่จริงในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
และสามารถนำมาประมวลเชื่อมโยงให้เป็นระบบใตแบบนิยามของปรัชญา
การศึกษาใตจริง โดยมีเมตตาศาฬิสกส ญาณวิทยา และจริยศาสตร์เป็นพื้นฐาน
ทางความคิดอย่างมั่นคง นอกจากนั้นยังมีจุดมุ่งหมายและอุดมคติที่แน่นอน

²⁶ วศิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, หน้า 36-37.

²⁷ สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ,
หน้า คำนำ.

ตลอดจนมีแนวทางจัดหลักสูตร มีวิธีการเรียนและการสอนเป็นลักษณะ
พิเศษของคนโดยเฉพาะ²⁸

และได้ผลสรุปอีกว่า

ปรัชญาการศึกษาของพุทธปรัชญา เริ่มต้นจากความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ
ของมนุษย์ ปรัชญาการศึกษาของพุทธปรัชญาจึงมิได้เกิดขึ้นเพื่อสนอง
ความต้องการทางความคิด แต่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชีวิต
จริง ฉะนั้น จึงสามารถที่จะนำมาปฏิบัติได้จริง²⁹

ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้ข้อสรุปในลักษณะเดียวกันว่า "พุทธปรัชญาซึ่งบางคนเห็นว่า
เป็นคำสอนที่ลึกซึ้งเกินมนุษย์จะปฏิบัติได้และเป็นเรื่องเกี่ยวกับความประพฤตินิยมมนุษย์
และการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นคำสอนที่มีเหตุผลและสอดคล้องกันเป็นระบบ"³⁰ สรุป
ได้ว่าพุทธธรรมนั้น เรามาจัดเป็นหลักสูตรได้อย่างเหมาะสม มีผลต่อเนื่องถึงการ
ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง พันธ์ หันนาคินทร์ ให้ความเห็นสนับสนุนว่า

ในทางการศึกษาถ้าเราสามารถนำสิ่งที่ เป็นสัจธรรมมาสอนนักเรียนได้
เราก็จะไม่ต้องสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนของเราอย่างมากมาย
เช่นในปัจจุบันนี้เป็นแน่ เพราะเมื่อผู้เรียนได้ทราบถึงสิ่งที่จริงแท้แน่นอน
แล้ว ก็จะสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเสมอไป³¹

ดังนั้น ข้อสรุปในเรื่องหลักสูตรจึงควรเป็นว่าให้นำพุทธธรรมมาเป็นแกนกลาง มีใจ
เน้นแต่ด้านวิชาการเท่านั้น เพื่อให้ผู้เรียนได้นำหลักธรรมมาใช้ในการดำรงชีวิตได้
อย่างมีความสุขด้วยปัญญาและความมีเหตุผล

²⁸ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท,"
หน้า 187.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

³⁰ ปรีชา ช้างขวัญยืน, "การศึกษาวิจัยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาใน
เชิงวิจารณ์," หน้า 154.

³¹ พันธ์ หันนาคินทร์, การสอนค่านิยม (พิษณุโลก: แผนกเอกสารและ
การพิมพ์ มศว.พิษณุโลก, 2520), หน้า 3.

การวัดผลและประเมินผล

องค์ประกอบทั้ง 12 ด้านดังกล่าวข้างต้น ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธกันมีผลต่อเนื่องมายังด้านกา วัดผลและประเมินผลให้เป็นไปตามผลสรุป ซึ่งได้ผลที่ตรงกัน ในความเห็นส่วนใหญ่ว่า ผู้เรียนควรเป็นผู้วัดและประเมินตนเองนอกเหนือจากการวัดผลโดยผู้สอนและผู้อื่น เน้นการปฏิบัติให้ประพฤติดนเป็นคนดี ตรงกับผลสรุปงานวิจัยของ สุภา อักษรวิษณุ ที่ว่า "การศึกษาใดทำให้บุคคลเป็นผู้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี มีความคิดและทัศนคติที่ดี ย่อมจัดว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ เพราะคนที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และมีทัศนคติที่ดี ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองดีของชาติ"³² ดังนั้น ถ้าหากการวัดและประเมินผลที่ได้ตามผลสรุปสาร์ตคัพพุทธปรัชญาแล้ว ผู้เรียนจะเป็นคนที่สมบูรณ์ บรรลุถึงความมุ่งหมายของการศึกษา

ในเรื่องของการวัดผล รุ่ง แก้วแดง ให้ความเห็นที่เกี่ยวข้องกับผลสรุปที่ได้ว่า

เมื่อได้ศึกษาเปรียบเทียบการวัดผลของตะวันตกกับตะวันออก ของตะวันตกไม่อาจจะทฤษฎีไหนก็ตาม เน้นจากการวัดจากคนข้างนอก คือหมายความว่า นาย ก. มอญ นาย ข. ครูมองนักเรียน แล้วก็ประเมินจากสายตาของอีกคนหนึ่ง แต่ถ้ามองหลักของพุทธศาสนาในเรื่องของการวัดผล เราไข่มองตัวเอง วัดตัวเอง ให้ความรู้สึกของตัวเอง ซึ่งว่าไปแล้วหนักแน่น คอนชาวจะลึกซึ้งกว่าคนข้างนอกมอง เพราะถ้าเราคิดหลักการที่จิตวิทยาตะวันตกที่เขาพูดถึงว่าคุณแต่ละคนแตกต่างกัน แต่เวลาที่วัดผลก็วัดเป็นกลุ่มเสมอ เพราะฉะนั้นเมื่อเป็นอย่างนั้นมาจึงควรคิดวิธีวัด วิธีการเรียนที่เป็นรายบุคคล อาจจะเป็นเพราะเราเองก็ไม่รู้ แต่ถาไปอ่านพระไตรปิฎกก็จะรู้ว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนคนเป็นรายคน ท่านรู้ว่านิสัยใครเป็นอย่างไร ระวังไหน ท่านอาจจะรู้ระดับจิตหรือระดับอะไรก็แล้วแต่ แต่ของไทยเราที่เรากล่าวว่า เรารู้ใหม่ เราไม่รู้ ก็เลยไม่สามารถออกแบบสอนให้ กับบุคคลใด

³²สุภา อักษรวิษณุ, "การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของการประถมศึกษาไทย," หน้า 141.

ดังนั้น เราน่าจะต้องเริ่มทบทวนหลักของพระพุทธศาสนาและแนวคิดของสังคมไทย ซึ่งในเรื่องการวัดผลของไทยเคนกว่าของฝรั่งมาก³³

ดังนั้น จึงเป็นข้อสรุปได้ว่าการวัดผลและประเมินผลน่าจะได้นำแนวพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ เพื่อลดระบบการแข่งขันที่ทำให้คนในสังคมมีความเห็นแก่ตนมากกว่าส่วนรวมดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

องค์ประกอบของการศึกษาทั้ง 13 ด้าน ดังที่อภิปรายสนับสนุนข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษานั้น เป็นที่ยืนยันได้ว่า สามารถนำพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ได้กับการศึกษา จะเห็นว่ามีสอดคล้องโยงกันไปทุกด้าน เริ่มตั้งแต่ ความหมายของการศึกษาและความมุ่งหมายของการศึกษาที่จะสร้างคนดี มีความรู้ชั้นในสังคม กระบวนการของการศึกษาก็ เกี่ยวข้องกับพุทธญาณวิทยาอันเป็นพื้นฐานของการรับรู้ เพื่อนำมาพิจารณาการจัดการเรียนการสอนและวิธีสอนให้เหมาะสมกับธรรมชาติของมนุษย์ บุคคลากรที่สำคัญคือผู้บริหารโรงเรียน และครู ซึ่งเป็นทั้งตัวอย่างของคนดี เป็นผู้มีความรู้ และมีความประพฤติดี ยังประโยชน์ถึงด้านบทบาทความสัมพันธ์ที่ต่อกันกับนักเรียน โดยมีสถานที่คือโรงเรียนที่ควรมีความสงบเอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน ในด้านหลักสูตรก็เน้นทั้งความรู้ในวิชาการและความดีคู่กันไป ที่กล่าวมาี้ความสัมพันธ์ต่อเนื่องถึงด้านการวัดผลและประเมินผล คือถ้าใช้วิธีตามผลสรุปแล้วก็จะได้ผู้เรียนที่เป็นคนที่สมบูรณ์ ตามความมุ่งหมายของการศึกษาอย่างแท้จริง ผู้วิจัยคิดว่า เป็นเรื่องที่ควรวิเคราะห์ให้ละเอียดในแต่ละด้านเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป

ตอนที่ 2 ผลการสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติ

1. แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร

³³พิพัฒน์ ภู่งาม, รุ่ง แก้วแดง, รองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ใน ทบทวนการศึกษาไทย (โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 21.

1.1 การวิจัยครั้งนี้พบว่า ผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร มีแนวคิดและการปฏิบัติโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุดทั้ง 2 กลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ประภาพร อินทร์ตัน³⁴ ที่พบว่า ปรัชญาการศึกษาประณตศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนาและพุทธชินราช เมื่อพิจารณาทุกระดับการศึกษาในระดับชาติโน้มไปทางพุทธปรัชญา และผลงานวิจัยของ มติ แก้วประสพ³⁵ พบว่า ปรัชญาการศึกษาประณตศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์และศรีอยุธยา โโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นลำดับที่ 3 ในระดับภาค และโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นลำดับที่ 2 ในระดับชาติ แสดงให้เห็นว่าอาจารย์ในวิทยาลัยครูมีแนวความคิดและความต้องการพุทธปรัชญาการศึกษาเช่นกัน ถือได้ว่ามีแนวโน้มเดียวกับข้อค้นพบในงานวิจัยนี้

การที่ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวความคิดและการปฏิบัติโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุด อาจอธิบายได้ว่า เนื่องจากอิทธิพลของระบบคุณค่าในทางศาสนา เพราะศาสนาเป็นทั้งสถาบันและองค์การทางสังคม บทบาทที่สำคัญของศาสนาประการหนึ่งคือ

เป็นพื้นฐานปรัชญาของบุคคล คนไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามานานหลายศตวรรษ พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ทัศนคติ ของคนไทยเป็นอย่างมาก คำสอนในพุทธศาสนาจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดปรัชญาชีวิตของคนไทย³⁶

³⁴ประภาพร อินทร์ตัน, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนาและสหวิทยาลัยพุทธชินราช", หน้า บทคัดย่อ

³⁵มติ แก้วประสพ, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา," หน้า บทคัดย่อ

³⁶สมบัติ วงศ์ศรีรัตน์, "การศึกษาวัฒนธรรมการเมืองและพื้นฐานบางแง่ของวัฒนธรรมไทย," ใน การพัฒนาการเมืองไทย, ลิขิต ชีรเวทิน, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2529), หน้า 316.

นักวิชาการท่านอื่น ได้แก่ เอกวิทย์ ๗ ถกลาง ให้ความเห็นท่านเองเดียวกันว่า "คนไทยส่วนใหญ่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจ การดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมของคนไทยมากมายหลายแง่มุม" ³⁷ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ สนับสนุนเรื่องนี้เช่นกันว่า

พุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งของสังคม มีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวพุทธทั้งในทางจารีตประเพณีและวัฒนธรรม และมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างน้อยที่สุด 3 ประการ คือ ประการแรก พุทธศาสนาเป็นพลังที่สร้างบูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอด ปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ช่วยส่งเสริมความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติ ซึ่งในแง่พระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมของชาวพุทธโดยตรง ประการที่สอง พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งในแง่พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และประการสุดท้าย พุทธศาสนาไม่เพียงแต่มีหลักการเดียวกับธรรมเนียมปฏิบัติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอีกด้วย ³⁸

ในเรื่องความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยมีอิทธิพลมาจากพุทธศาสนานั้น เสรี พงศ์พิศ ให้ความเห็นไว้ว่า "ก่อนที่อิทธิพลตะวันตกจะเข้ามาอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในสังคมไทย เราพบว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยทั้งส่วนตัวและส่วนรวมอย่างมาก พุทธศาสนาได้ให้อุดมการณ์แก่ปัจเจกบุคคลและสังคม" ³⁹

³⁷ เอกวิทย์ ๗ ถกลาง, วิชาครูในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรไทย, 2514), หน้า 28.

³⁸ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, การเมืองกับพุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: สยามบรรณการพิมพ์, 2529), หน้า 18.

³⁹ เสรี พงศ์พิศ, "ปรัชญา," ใน การวิจัยค่านิยมศาสตร์และศิลปะในทัศนะของนักวิชาการไทย, นางเยาว์ กาญจนจาวี, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 97-98.

สมบุญ สุขสำราญ กล่าวว่า "พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง"⁴⁰ จากความคิดเห็นดังกล่าวเชื่อได้ว่า ปรัชญาชีวิตของคนไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของสังคมไทย ความคิดตามแนวพุทธศาสนาจึงยังปรากฏอยู่ในระบบความเชื่อ และค่านิยมทางการศึกษาของคนไทย

จากข้อค้นพบสารัตถ์พุทธปรัชญาการศึกษาในงานวิจัยนี้พบว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญตรงกับองค์ประกอบของการศึกษาปัจจุบันหลายด้าน ตัวอย่างเช่น ด้านความหมายของการศึกษา เนื่องจากทางพุทธศาสนาถือว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนประกอบ 5 ชนิด ที่เรียกว่าขันธ 5 ซึ่ง สาโรช บัวศรี อธิบายไว้ว่า "ทางพุทธศาสนากล่าวว่ามนุษย์ประกอบด้วยรูปและนามหรือขันธ 5 ซึ่งสร้างโลภะ โทสะ โมหะ ให้แก่ตนเองทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาก็คือการพัฒนาขันธ 5 เพื่อให้โลภะ โทสะ โมหะ ลดน้อยหรือหมดไปในที่สุด"⁴¹ นั่นก็คือการพัฒนาร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญาของผู้เรียน สอดคล้องกับแผนการศึกษา พ.ศ. 2520 ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และสังคม นอกจากนี้ วิทยุโทษ สาธิต อธิบายไว้ว่า

การสอนระดับประถมศึกษาชั้นนี้ ครูควรคำนึงถึงหลักวิชาในการเรียนรู้ของเด็ก โดยเฉพาะวัยตั้งแต่อายุประมาณ 6-15 ปี ครูควรคำนึงถึงหลักว่านักเรียนทุกคนต้องการมีส่วนร่วมควยอย่างเต็มที่ในกระบวนการเรียนรู้ นักเรียนของครูคิด ทริตรอง แสดงความเห็นตอบสนอง แสดงปฏิกริยาตอบสนองเราต่าง ๆ⁴²

ดังนั้น ครูจึงควรตอบสนองโดยการให้นักเรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติด้วยตัวเอง ลักษณะเช่นนี้ตามแนวพุทธศาสนามีการเน้นประสบการณ์และการปฏิบัติ เช่นกัน ดังที่พระโสภณคณาภรณ์ ได้อธิบายถึงธรรมคุณ ในพระธรรมบทที่ว่า "โอบนียโก เราต้อง

⁴⁰ สมบุญ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 4.

⁴¹ สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษา ศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 11-12.

⁴² วิทยุโทษ สาธิต, หลักการบริหารการศึกษา, หน้า 49.

นำมาปฏิบัติ เรียนรู้แล้ว เมื่อปฏิบัติได้แล้ว สันติภูมิโลก เราเห็นด้วยตัวเอง ปุจฉาต์
 เวทิตัพโพ วิญญูหิติ วิญญูชนจะรู้ได้ด้วยตัวของตัวเอง"⁴³ การเรียนการสอนตาม
 แนวพุทธปรัชญาจึงขึ้นอยู่กับการปฏิบัติ ซึ่งเชื่อว่าการปฏิบัติจะทำให้เกิดการเรียนรู้
 นอกจากนั้นการเน้นในเรื่องการปฏิบัติยังมีส่วนตรงกับเอกลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่
 ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังที่ ประสาร ทองภักดี อธิบายไว้ว่า "ขั้นตอนการศึกษา
 มี 3 ระดับคือ ปรียติ (ทฤษฎี) ปฏิบัติ (ปฏิบัติการเชิงฝึกฝน) ปฏิเวธ (การวัดผล
 หรือผลสัมฤทธิ์ที่วัดได้ด้วยตนเอง)"⁴⁴ และยังมีที่อ้างถึงในกาลามสูตร⁴⁵ ที่พระ
 พุทธเจ้าทรงตรัสสอนมิให้เชื่อถือสิ่งใดโดยง่าย ไม่ว่าจะมาจากแหล่งความรู้ใด แต่
 ให้พิจารณาจากผลการปฏิบัติว่า ถ้านำไปปฏิบัติแล้วจะเกิดคุณหรือโทษ และให้ความ
 สุขหรือความทุกข์ หรือจากข้ออ้างที่ปรากฏอยู่ในทันทกมมสูตร⁴⁶ ที่ทรงแสดงธรรม
 แก่สามเณร เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างช้าง ม้า โค ที่ได้รับการ
 ฝึกกับที่มิได้รับการฝึกว่าจะให้ไปสู่ที่หมายได้อย่างไร ต่างกันอย่างไร หรือเปรียบ
 เทียบคนหนึ่งยืนอยู่บนยอดเขา อีกคนหนึ่งยืนอยู่เชิงเขา จะให้เห็นอะไร ๆ เหมือน
 ผู้ยืนอยู่บนยอดเขาได้อย่างไร ซึ่งเทียบได้กับการเรียนการสอนในปัจจุบันที่ต้องเน้น
 การกระทำจริง ดังนั้น เมื่อนักเรียนได้ทำในสิ่งที่ตนสนใจและลงมือปฏิบัติมาก ๆ
 ได้มีการอธิบาย โต้เถียง จะทำให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหาในชีวิตที่จะต้องพบกับความ
 เปลี่ยนแปลงของสังคมสิ่งแวดล้อมในอนาคตได้ ซึ่งก็สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหลัก
 ของหลักสูตร พุทธศักราช 2521

ในด้านความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 มุ่งให้
 ผู้เรียนมีบุคลิกภาพที่ดี มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจนั้น แนวคิดทางพุทธ

⁴³ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

⁴⁴ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

⁴⁵ สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, พระไตรปิฎก, หน้า 510.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 472.

ศาสนาอาจมีอิทธิพลต่อเรื่องนี้ เพราะมีกระบวนการของการศึกษาที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่มีการกระทำต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ โดยใช้หลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คือให้มีความประพฤติดี จิตใจที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจ ผู้เรียนที่ปฏิบัติได้ตามขั้นดังกล่าวแล้วจะบรรลุความมุ่งหมาย ทำตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ที่เห็นชัดในเรื่องอิทธิพลของพุทธศาสนาเห็นจะได้แก่ พุทธวิธีสอนของพระพุทธเจ้า มีความสอดคล้องกันมากกับวิธีสอนในปัจจุบัน เพราะการสอนตามหลักสูตรพุทธศักราช 2521 นั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เน้นวิธีสอนให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาเหตุผล ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง "วิธีสอนตามแนวอริยสัจ 4 อันได้แก่ ทุกข กำหนดทำความเข้าใจ ปัญหา สมุทัย สืบหาเหตุของปัญหา นิโรธ กระบวนการของการแก้ปัญหา มรรค วิธีการดับทุกข์ ขั้นตอนนี้ตรงกับวิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์"⁴⁷ ดังที่ อุนตา นพคุณ ได้อธิบายให้ข้อสนับสนุนว่า "อริยสัจ 4 เป็นการสอนให้บุคคลรู้จักคิด เพื่อใช้ปฏิบัติให้บรรลุอิสรภาพที่เป็นสังขารม อริยสัจ 4 นั้นถึงแม้จะเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล แต่นับวันยิ่งพิสูจน์ได้ว่าสอดคล้องกับการคิดอย่างมีระบบมีแบบแผน คิดตามกระบวนการแห่งวิทยาศาสตร์ มีโครงสร้างสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในทุกสังคม ทุกชุมชน ทั้งการคิดเป็นและการคิดแบบไตรตรอง"⁴⁸ ถือได้ว่าการสอนแบบแก้ปัญหาเป็นเอกลักษณ์ของพุทธศาสนาได้ และจากข้อสรุปสารัตถ์พุทธปรัชญาการศึกษาในด้านวิธีสอนพบว่าตรงกับวิธีสอนในปัจจุบันที่ใช้อยู่ ซึ่งก็เป็นการสอดคล้องกับการสอนตามหลักสูตรใหม่พุทธศักราช 2521 เป็นส่วนใหญ่

⁴⁷ สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษา ศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 17-18.

⁴⁸ อุนตา นพคุณ, "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น : คุณภาพชีวิตในเชิงการศึกษา," วารสารครูศาสตร์ 12(กรกฎาคม-กันยายน): 15.

นอกเหนือจากอิทธิพลของพื้นฐานทางพุทธศาสนาดังกล่าว หลักธรรมของ พระพุทธเจ้ายังนำมาใช้ได้อีก ไม่ว่าจะเป็นหลักการบริหารการปกครอง การปฏิบัติตน ของครูของนักเรียน หลักการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น สาราณียธรรม อปริหานิย ธรรม สัปปริสธรรม พรหมวิหาร สังคหวัตถุ สรวาสีธรรม อิทธิบาท 4 ทิศ 6 เป็นต้น ตามหลักพุทธปรัชญาถือได้ว่าแนวคิดและการปฏิบัติของผู้บริหารและ อาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา น่าจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา

ด้วยเหตุที่สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เจริญด้วยวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ตลอดจนการรับวัฒนธรรมต่างชาติและความก้าวหน้าด้านการสื่อสาร มวลชน สังคมไทยจึงเจริญด้วยวัตถุนิยม แต่คุณธรรมและค่านิยมทางจิตใจเสื่อมลง ทำให้เกิดปัญหาตามมา ฝ่ายรัฐบาล หน่วยราชการ ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ตระหนัก ถึงปัญหานี้ และเห็นความสำคัญในการริบเร่งเสริมสร้างพัฒนาการทางจริยธรรมให้ บังเกิดกับบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเยาวชนในวัย เรียนที่สมควรได้รับการ วางพื้นฐานทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ในเมื่อเป้าหมายอยู่ที่เยาวชน ผู้ที่จะปลูกฝัง แนวคิดและการปฏิบัติด้านพุทธปรัชญาการศึกษาจึงต้องเป็นผู้บริหาร และอาจารย์ผู้สอน โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา ฝ่ายรัฐบาล หน่วยราชการ สถาบันต่าง ๆ จึงเสนอ นโยบายเพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติให้ผู้บริหารและอาจารย์มีธรรมคิด เป็นนิสัยจนเกิด คุณธรรมอยู่คอกเนื่องกันตลอดมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ดังเช่น

1. หลักคุณธรรม 4 ประการ ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2525 ว่า คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่ 4 ประการ

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะ
ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่ 2 คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติ
ปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น

ประการที่ 3 คือ การออกนอก ถอดถอน และออกอ้อม ที่จะไม่ประพฤติกว้าง
ความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดประการใด

ประการที่ 4 คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละ
ประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของ
บ้านเมือง

คุณธรรม 4 ประการข้างต้น จะพบเห็นได้ขึ้นบ่อย ๆ เป็นสิ่งเตือนใจ
เพื่อการนำมาปฏิบัติ

2. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้พิมพ์ข้อสั่งาเนาประกาศ
ขอเชิญชวนพี่น้องไทยร่วมใจปฏิบัติตามค่านิยม 5 ประการ 1 ใน 4 ประการนั้น เน้น
การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา

3. วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการศึกษาที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาการศึกษา
แห่งชาติระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) คือ "เร่งรัดพัฒนาการศึกษาทั้งในด้าน
ปริมาณ และคุณภาพให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ของประเทศ โดยมุ่งให้การศึกษาเป็นการเสริมสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความคิด และ
ความสามารถในการประกอบอาชีพ มีจริยธรรม คุณธรรม"⁴⁹

ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับดังกล่าว มีวัตถุประสงค์และนโยบาย
ในการพัฒนาการศึกษาระดับประถมศึกษาเพื่อ "เร่งพัฒนาคุณภาพครู ผู้บริหารการ
ศึกษา ทั้งด้านจริยธรรม คุณธรรม เจตคติที่ดี ความรู้ ทักษะ"⁵⁰

4. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ในรายวิชาย่อย สำหรับวิชาจริย
ศึกษานั้น ได้กำหนดจุดหมายและโครงสร้างเนื้อหาไว้อย่างชัดเจน โดยได้เน้นจุดสำคัญ
2 ประการ ของการจัดการเรียนการสอน คือ

⁴⁹ กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ แผนพัฒนา
การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529), หน้า 13.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

1. สามารถควบคุมกาย วาจา ใจ อยู่ในขอบเขตที่พึงงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความสามารถสร้างประโยชน์แก่ตนและสังคมได้
  2. ให้ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนและปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย
5. แผนพัฒนาการศึกษาของกรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2525-2529) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการศึกษาทุกประเภทที่กรุงเทพมหานครดำเนินการอยู่ ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) สรุปนโยบายพัฒนาการศึกษาในด้านนักเรียนว่า ให้มีการปลูกฝังและส่งเสริมให้เด็กมีสมรรถภาพทั้งด้านความรู้ ความสามารถ คือสมรรถจรรยา ระเบียบวินัย ความเป็นคนดี รับผิดชอบต่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น ในด้านครูผู้เร่งพัฒนาจริยธรรม คุณธรรมของครู

นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุนบุคลากรในโรงเรียนผู้มีส่วนสำคัญ ในการที่จะปลูกฝังคุณภาพให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก ให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา โดยมีการฝึกอบรมครูผู้สอนจริยศึกษาโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นการสนับสนุนนโยบายของคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานครที่ว่า "ความรู้คู่คุณธรรม" อีกด้วย

รายละเอียดดังกล่าวมีทั้งนโยบายของรัฐบาล หน่วยราชการและสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ที่มีจุดเน้นร่วมกันในการที่จะยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม ในพุทธศาสนา เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ผู้วิจัยคิดว่าข้อมูลดังกล่าวมีอิทธิพลที่จะโน้มน้าวผู้บริหารและอาจารย์ให้มีแนวคิดและการปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน

จึงอาจสรุปได้ว่า การที่ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดและการปฏิบัติโน้มน้าวไปในทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุดนั้น อาจสืบเนื่องมาจากพื้นฐานทางพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ อันมีอิทธิพลต่อคุณค่าทางจิตใจของคนไทย และจากกรณีวิเคราะห์ในบางประเด็นพบว่า หลักการศึกษาในปัจจุบันมาจากหลักพุทธปรัชญา ตลอดจนอิทธิพลของนโยบายของรัฐบาล หน่วยราชการ หน่วยงานที่รับผิดชอบแผนพัฒนาการศึกษา จุดมุ่งหมายของหลักสูตรการสอน ตลอดจนแผนพัฒนาการศึกษาของ

กรุงเทพมหานคร ที่เน้นการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของพุทธศาสนา จึงอาจทำให้ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวโน้มไปทางด้านพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุด

1.2 ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์ในลำดับรองลงมาโน้มไปทางที่พัฒนาการนิยมนั้น อาจอธิบายได้ว่า แนวคิดของปรัชญาพัฒนาการนิยมนั้น มีความสอดคล้องกับพุทธศาสนา โดยที่ทางพุทธศาสนาเชื่อว่าสภาวะธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงล้วนมีสามัญลักษณะร่วมกัน คือเป็นอนิจจตา (ความไม่คงที่ คงตัว) ทุกขตา (ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน) อนัตตา (ความเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย) ในขณะที่พัฒนาการนิยมนั้นเชื่อว่าสาระสำคัญและภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายนั้นมิได้คงที่หรือหยุดนิ่ง หากแต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม ในเรื่องวิธีสอนตามแนวพุทธศาสนา มีวิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ ซึ่ง สาโรช บัวศรี กล่าวไว้ว่า "วิธีการตามหลักอริยสัจ 4 ถือได้ว่าเป็นวิธีการสอนการอบรมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง หรือเป็นแม่บทในการสอนทั่วไปในทุกระดับการศึกษา"⁵¹ ซึ่งตรงกับกรเรียนการสอนตามแนวพัฒนาการนิยมนั้นว่า "มุ่งให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และรู้จักแก้ปัญหา ซึ่งเป็นการเรียนโดยอาศัยวิธีแก้ปัญหา (Problem Solving Method)"⁵² นอกจากนี้ในแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 ได้ระบุแนวทางการจัดการศึกษามีลักษณะสอดคล้องกับปรัชญาพัฒนาการนิยมนหลายประการ เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับผู้เรียนมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และสังคม แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้กำหนดว่า "รัฐพึงจัดให้สาระและกระบวนการเรียนรู้ครบถ้วนและกลมกลืนกัน ระหว่างความเจริญงอกงามทางคุณธรรม จริยธรรมและปัญญา กับความเจริญทางวัตถุ และระหว่างความเจริญงอกงามทางร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา"⁵³ นอกจากนี้

⁵¹สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 18.

⁵²บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

⁵³สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2521), หน้า 6.

จุดมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยตามที่สังคมต้องการ แผนการศึกษาแห่งชาติ จึงกำหนดว่า "ให้มีความเข้าใจ กระจ่างหรือรับ เพื่อมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์"⁵⁴

อีกประการหนึ่ง เนื่องจากการจัดการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressive Education) เป็นที่ยอมรับและนิยมกันอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา เมื่อครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 และได้แผ่อิทธิพลไปทั่วโลกโดยเฉพาะในประเทศไทย สหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนการพิพัฒนาการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เป็นอันมาก ให้ทุนแก่นักการศึกษาไทยไปศึกษาและดูงาน ทั้งยังส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยพัฒนาการศึกษาในประเทศไทย ในขณะเดียวกันก็เผยแพร่แนวความคิด ความเชื่อ และค่านิยมทางการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม ตลอดจนเผยแพร่ผ่านทางตำราเอกสารต่าง ๆ ทำให้บุคคลที่จบการศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกาและแม่แต่ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยภายในประเทศก็ยังได้รับการถ่ายทอดแนวความคิดความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมตามไปด้วย⁵⁵ บุคคลเหล่านั้นหลายท่านก็เป็นนักการศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการวางแผนการศึกษา จึงได้นำแนวคิดนี้บรรจุลงไปในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ด้วย

อีกสาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า แนวความคิดพื้นฐานของลัทธิพิพัฒนาการนิยมที่ว่า ความจริงได้มาจากประสบการณ์ การแสวงหาความรู้เกิดจากการค้นคว้าคุณค่าหรือค่านิยมถือว่ามีใช้สิ่งตายตัว อาจเปลี่ยนแปลงได้อีก ทั้งปรัชญาที่ "ชี้ให้เห็นทั่วไปได้เข้าใจว่าการที่มีแต่ครู ผู้เรียน ห้องเรียน และวิชาเรียนเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่เรียกว่าประสบการณ์ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากกิจกรรมการศึกษา ไม่ใช่เป็นการ

⁵⁴ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520, หน้า 2.

⁵⁵ อมรพันธ์ เจือศิริภักดิ์, "มหาวิทยาลัยกับการถ่ายทอดความรู้ตะวันตก," วารสารครุศาสตร์ 12(มกราคม - มีนาคม 2527): 92-99.

รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่ครูนำมาบอกในห้องเรียน ข้อมูลเหล่านั้นไม่มีความหมายอะไร ถ้าไม่ช่วยให้ผู้เรียนนำไปแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้"⁵⁶ และธรรมชาติของมนุษย์ตามลัทธินี้เชื่อว่า "การกระทำจะเกิดขึ้นเนื่องจากความคิด มนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้แก่ตนเองได้ ตามสภาพแวดล้อมและกาลเวลาที่เปลี่ยนไป"⁵⁷ ด้วยเหตุนี้ผู้บริหารและอาจารย์จึงสนใจปัญหาทางการศึกษา ที่จะให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายตามจุดประสงค์ของหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ที่พยายามให้ผู้เรียนศึกษาหาคำตอบด้วยตนเองให้มาก และเน้นให้ฝึกการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เรียนรู้ที่จะช่วยเหลือกันโดยยึดแนวลัทธิปรัชญา

จึงอาจสรุปได้ว่า เพราะคนไทยมีพื้นฐานทางด้านพุทธศาสนาทั้งด้านแนวคิด ความเชื่อและการปฏิบัติ ดังได้อธิบายในข้อ 1.1 ดังนั้นการที่ลัทธิพัฒนาการนิยม มีแนวคิดบางประการที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาประการหนึ่ง ตลอดจนอิทธิพลและแนวความเชื่อ หรือทฤษฎีทางการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมจากต่างประเทศที่เผยแพร่เข้ามาเป็นประการที่สอง และประการสุดท้าย คือลัทธิพัฒนาการนิยมมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงอาจมีส่วนทำให้แนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์โน้มไปทางพัฒนาการนิยม

1.3 การปฏิบัติของผู้บริหารและอาจารย์ในลำดับรองลงมาโน้มไปทางลัทธิวินัยนิยมนั้น อาจอธิบายได้ว่า แนวคิดปรัชญา "สนใจในเรื่องเหตุผล และมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและจิตใจบริสุทธิ์ มีความดีอยู่ในตน และเป็นผู้ที่สนใจ ศาสนามาแต่กำเนิด ลัทธินี้จึงเน้นการพัฒนาจิตใจและศีลธรรม"⁵⁸

⁵⁶ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน, หน้า 71.

⁵⁷ กิตติมา ปริศนาลง, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 88.

⁵⁸ วิทยุโยธิน, หลักการบริหารการศึกษา, หน้า 113.

จากแนวคิดที่เน้นเหตุผล จิตใจ และศีลธรรมนี้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงทำให้ผู้บริหารและอาจารย์มีการปฏิบัติที่ต้องเป็นผู้นำทางสติปัญญา มีเหตุผล มีคุณธรรมและจริยธรรม เพราะพื้นฐานของสังคมไทยมีหลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

จากเหตุผลในเรื่อง "การศึกษาที่ถูกมองไม่ใช่เพียงแต่การสะสมและถ่ายทอดวิชาความรู้ ข้อมูล ข้อเท็จจริงต่าง ๆ แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นการศึกษาหรือให้ทุกคนได้ตระหนักถึงคุณธรรม ความดีงาม ความหมายของชีวิต การทำหน้าที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการรู้จักคิดค้นหาความจริง โดยอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล"⁵⁹ ซึ่งตรงกับคำสอนในพุทธศาสนาที่ปรากฏในกาลามสูตร ที่ได้อ้างถึงแล้ว ที่สอนให้คนรู้จักคิดค้นด้วยตนเองอย่างมีเหตุผล จึงอาจกล่าวได้ว่า ลัทธิรัตนนิยมมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม และความมีเหตุผล

ด้วยเหตุที่ "สภาพสังคมที่สับสนในปัจจุบัน ความเจริญทางวัตถุและอารยธรรมต่างประเทศ เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนไทยอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดความสับสนขึ้นทั้งทางวัตถุและจิตใจในสังคมไทย"⁶⁰ ซึ่งจากงานวิจัยของ รัชนี้ ทีมเสนีย์ พบว่า

ผลของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่รับเอาวัฒนธรรมของชาติตะวันตกเข้ามาเกือบทุกด้าน เช่น การแต่งกาย การพูดคุย การทักทาย ฯลฯ มีผลให้คนไทยเรียนขาดความสนใจและละเลยวัฒนธรรมอันดีงามของไทยเป็นอย่างมาก ปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย เป็นคนว่า ครอบครัว โรงเรียน

⁵⁹ รัชนี้ ทีมเสนีย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับบุคลิกภาพ," หน้า 98.

⁶⁰ ลัทธินัย สาदानิติ, การศึกษาภัยสังคม (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, 2524), หน้า 129.

ล้อมวลชน ฯลฯ ให้ช่วยกันปลูกฝังค่านิยมในด้านคุณธรรม จริยธรรม
และควมามีเหตุผล⁶¹

เนื่องจาก "กระบวนการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมในวงการศึกษาเป็นปรากฏ
การที่น่าสนใจ เพราะตัวการหลายอย่างมาเกี่ยวข้อง เช่น สติปัญญา จิตใจ และ
เหตุผล"⁶² ดังนั้น

การศึกษาในปัจจุบันควรฝึกฝนการใช้สติปัญญาและความมีเหตุผลควบคู่กัน
ไปกับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนด้วย เพราะการจัด
ประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนตามลัทธิประสบการณ์นิยมเพียง
อย่างเดียว ผู้เรียนจะได้วิธีการที่จะออกไปอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่
เสมอได้ แต่เมื่อผู้เรียนได้ไปอยู่ในสังคมจริง ๆ สถานการณ์บางอย่าง
อาจจะต้องใช้ความสามารถในการคิดหาเหตุผลและใช้สติปัญญาประกอบ
ด้วย จึงจะสามารถดำเนินชีวิตไปในทางที่เหมาะสมได้ ลำดับประสบการณ์
ที่ผู้เรียนมาขณะที่ยังศึกษาเล่าเรียนอยู่นั้นอาจจะไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้
ประโยชน์ การให้การศึกษาเพื่อฝึกฝนควมมีสติปัญญา คิดหาเหตุผล ตาม
แนวของนิรันดรนิยมจึงเป็นสิ่งจำเป็น⁶³

ด้วยเหตุนี้ อาจเป็นผลให้ผู้บริหารและอาจารย์มีการปฏิบัติโน้มนำไปทางพัฒนาด้านเหตุผล
สติปัญญา ตลอดจนศีลธรรมและจิตใจ เพื่อเป็นผลสนับสนุนในการฝึกฝนให้ผู้เรียน
ตั้งแต่เยาว์วัยได้รับการพัฒนาทางด้านเหตุผลและสติปัญญา เพื่อเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

ดังนั้น จึงอาจสรุปว่า เนื่องจากลัทธิเน้นสติปัญญา จิตใจ และเหตุผล
มีความสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในการดำรงชีวิต และการที่
สังคมไทยปัจจุบันกำลังต้องการควมมีคุณธรรม จริยธรรมของเยาวชน จึงทำให้
ผู้บริหารและอาจารย์มีการปฏิบัติโน้มนำไปทางนิรันดรนิยม

⁶¹ รัตน์ ทิมเสนีย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับ
บุคลิกภาพ," หน้า 95.

⁶² วิทยุ สาขร, หลักการบริหารการศึกษา, หน้า 22.

⁶³ อรสา สุขเปรม, "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา
ของอาจารย์วิทยาลัยครูกับคำรายงานพฤติกรรมการสอน", หน้า 100.

2. แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์

การวิจัยพบว่าผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดและการปฏิบัติในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นอันดับสูงสุดทั้ง 2 กลุ่มตรงกัน อาจอธิบายได้ว่าผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษาจะต้องรับหน้าที่ตามนักวิชาการหลาย ๆ ท่านกล่าวถึงไว้ เช่น "หน้าที่ของครูประถมศึกษาอาจแสดงออกได้หลายบทบาท นักสอน นักสังคมสงเคราะห์ นักปกครอง นักจิตวิทยา ผู้นำชุมชน"⁶⁴ ในขณะเดียวกัน "ครูโรงเรียนประถมศึกษาจะต้องทำหน้าที่ให้ความอบอุ่นแก่เด็ก เสมือนบิดามารดาต้องให้ความรักความเอ็นดูแก่เด็ก หากเด็กไม่ได้รับความอบอุ่นในระยะนี้แล้ว อาจทำให้จิตใจของเด็กเสียหายได้หลายอย่างหลายประการ"⁶⁵ เมื่อผู้บริหารและครูมีแนวคิดและปฏิบัติได้เหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดี ผู้เรียนก็ได้รับถ่ายทอดในสิ่งที่ดี ผู้เรียนซึ่งอยู่ในวัยประถมศึกษา อายุ 6-11 ปี เป็นวัยเด็กเล็ก และเด็กวัยนี้ "เป็นวัยที่ครูจะต้องหาทางให้เด็กประสบความสำเร็จในการเรียน การเล่น หรืออย่างน้อยที่สุดไม่ด้านใดก็ตามหนึ่ง เพราะความสำเร็จจะช่วยให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นที่ยอมรับของเพื่อนฝูง ในส่วนตัวของเด็กเองนั้น ก็มีกำลังใจที่จะทำงานเล่นหรือเรียนให้ดีขึ้น ซึ่ยันหมั่นเพียรขึ้น"⁶⁶ จึงถือได้ว่าผู้เรียนวัยนี้เป็นผู้ที่ต้องได้รับการเอาใจใส่ใกล้ชิดอย่างมาก ผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา จึงควรเป็นผู้รักเด็ก ชอบอยู่ใกล้เด็ก มีเมตตากรุณา อดทนต่อคำถามต่าง ๆ ยิ้มแย้มแจ่มใส อารมณ์เย็น พร้อมทั้งรับฟังและให้กำลังใจ

⁶⁴ บันลือ พงษ์วัน, การประถมศึกษา ฉบับแก้ไขปรับปรุง (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 79.

⁶⁵ สุรพันธ์ ยันต์ทอง, การบริหารโรงเรียนประถมศึกษา (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2526), หน้า 56.

⁶⁶ บันลือ พงษ์วัน, การประถมศึกษา ฉบับแก้ไขปรับปรุง, หน้า 77.

แก่เด็กเสมอ ผู้บริหารและอาจารย์ปฏิบัติตามคุณลักษณะดังกล่าวแล้ว อาจทำให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดยิ่งขึ้น ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะ "การที่โรงเรียนจะประสบความสำเร็จมากน้อยแค่ไหน ที่จะผลิตเด็กออกมาสู่สังคม จะขึ้นกับคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน เป็นอย่างมาก"⁶⁷ จึงอาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้บริหารและอาจารย์มีการปฏิบัติที่เน้นบทบาทความสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน

และจากสถานการณ์ในด้านอายุของผู้บริหารและอาจารย์ จะอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 31-50 ปี เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นวัยที่ห่างจากผู้เรียน เรียกว่ามีบทบาทเป็นพ่อแม่ของผู้เรียน ดังนั้น ความสัมพันธ์จึงเป็นแบบ พ่อ แม่ ลูก

ดังนั้นการให้ความสำคัญในการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีแก่เด็กตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดและการปฏิบัติในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนสูงสุด

3. แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติและที่เป็นไปได้ในอนาคตของผู้บริหารและอาจารย์ โน้มไปทางตัวเลือกที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด ตรงกันทั้ง 2 กลุ่ม ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่าการศึกษาที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ชาวไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 ของประชากรทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน พระพุทธศาสนามีอิทธิพลเป็นอันมากต่อความเชื่อและความประพฤติหรือการดำรงชีวิตของคนไทย และการที่สภาพสังคมในปัจจุบันมีสภาพการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว อันเป็นผลเนื่องมาจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และด้านวัตถุ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคล ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม มีผลกระทบต่อบุคคลในสังคมทั้งในด้านการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจน

⁶⁷ รัตนา ทุ่งคสวัสดิ์, พื้นฐานการศึกษาทางสังคม (ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 150.

สภาพจิตใจ เกิดการเอาวัดเอาเปรียบ การเห็นแก่ตัว ขาดความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ ขาดความเมตตากรุณาและยังปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายตามมาและด้วยเหตุที่ "สภาพปัจจุบันที่สังคมกำลังประสบปัญหาความเสื่อมโทรมในทางศีลธรรมอย่างกว้างขวาง ย่อมเป็นการสมควรที่จะเร่งรัดการปลูกฝังค่านิยมด้านคุณธรรม จริยธรรม ให้แก่เยาวชนมากขึ้น"⁶⁸ ด้วยเหตุนี้นาจะมีส่วนทำให้ผู้บริหารและอาจารย์หันมาให้ความสนใจกับพุทธธรรมด้วยความเชื่อว่าพุทธธรรมจะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวได้ เพราะพุทธธรรมเป็นพื้นฐานที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย ดังที่ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ กล่าวไว้ว่า

ในท่ามกลางการแสวงหาปรัชญาการศึกษาของชาติอันเหมาะสมของ นักการศึกษาในประเทศไทย ดูเหมือนว่าสิ่งหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไป ก็คือ พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือและเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ของชนส่วนใหญ่ มีปรัชญาเป็นของตนเองและปรัชญาการศึกษาของชาติ อันเหมาะสม ถ้าหากจะมีค้ำเหมือนูวานาจะต้องพิจารณาถึงปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาประกอบด้วย⁶⁹

ข้อสนับสนุนในเรื่องนี้ จิตรกร ตั้งเกษมสุข กล่าวไว้ว่า "อิทธิพลของคำสอนของ พุทธศาสนาย่อมจะซึมซาบเข้าไปในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการศึกษา ซึ่งสมัยก่อนคนไทยส่วนมากเรียนหนังสือกับ พระที่วัด ปรัชญาการศึกษาของไทยเราจึงเป็นปรัชญาที่อิงอยู่กับพุทธศาสนาเป็น อย่างมาก"⁷⁰ จึงให้เห็นว่าพุทธธรรมจะมีบทบาทในการนำมาใช้จัดการศึกษาได้

⁶⁸ สุทธิพงศ์ คันทยาพิศาลสุทธิ, "เหตุผลที่รัฐบาลสมควรบรรจุหลักสูตร ทางพระพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับในสถาบันการศึกษาของชาติทุกระดับชั้น", วารสารพัฒนาหลักสูตร 37(เมษายน 2528): 12.

⁶⁹ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท", หน้า ๘.

⁷⁰ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 153.

แน่นอน ดังนั้น ผู้บริหารและนักวิชาการจึงทรงรังเกียจในการที่จะส่งเสริมสอดแทรก
คุณธรรม จริยธรรม ลงในหลักสูตรการเรียนการสอน ในเรื่องนี้ ชนิตา รัชพลเมือง
ได้กล่าวไว้ว่า

ในระยะหลังตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ทั่วโลกต่างตื่นตัวในประเด็น
การพัฒนาคนและความเป็นมนุษย์ และได้มีการกำหนดนโยบายและ
โปรแกรมการศึกษา การพัฒนา ซึ่งมุ่งจะพัฒนา "มนุษย์" "ความเป็น
มนุษย์" และ "คุณภาพชีวิต" ซึ่งรวมทั้งสติปัญญา พละนามัย คุณธรรม
และจริยธรรมเป็นประการสำคัญ⁷¹

แสดงว่าทุกฝ่ายให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ซึ่งต้องเน้นด้านคุณธรรมนั่นเอง

นอกจากเหตุดังกล่าว ยังมีฝ่ายรัฐบาล หน่วยงานต่าง ๆ มีการประกาศ
เชิญชวนให้ประชาชนปฏิบัติตามคุณธรรม 4 ประการ ค่านิยม 5 ประการ อีกทั้งการ
วางนโยบายด้านต่าง ๆ ที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ดังที่อภิปรายไว้ในข้อ 1.1
แล้วนั้น ยังสังเกตได้อีกว่าทางราชการมีประกาศเชิญชวนร่วมจัดพิธีในวันสำคัญทาง
ศาสนา การไปทำบุญตักบาตรฟังธรรมในวันอาทิตย์ หรือการจัดอุปสมบทสามเณรใน
ภาคฤดูร้อน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจเป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้บริหารและอาจารย์รับทราบ
นโยบายเหล่านี้ จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติและในอนาคต
ตรงกับข้อสรุปสารัตถะพุทธปรัชญาการศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและ
วิเคราะห์จากเอกสาร

มีงานวิจัยที่เป็นข้อสนับสนุนในการที่สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะนำพุทธศาสนา
มาใช้มากขึ้น เช่น เรื่อง "ทางเลือกในอนาคตของสังคมไทย : ในทัศนะของนัก
วิชาการ" ของพันธุสุริย์ ลดาวัลย์ และคณะ สรุปภาพรวมอนาคตในหัวข้อศาสนาว่า
ภาพในอนาคตที่คิมนักวิชาการคาดการกันมากที่สุดคือ "ภายในปี 2550 จะมีการ
เปลี่ยนแปลงในระบบค่านิยมระหว่างค่านิยมที่ได้รับอิทธิพลจากกระบวนการพัฒนา

⁷¹ ชนิตา รัชพลเมือง, "พัฒนาศึกษา : ศาสตร์และแนวคิด," วารสาร
การศึกษาแห่งชาติ 17 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2526): 67.

เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความทันสมัยกับค่านิยม และวัฒนธรรมเดิมของไทยที่ถูกพัน
อยู่กับความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา"⁷² ทั้งยังจะมีการปฏิรูป
ทางศาสนาโดยการปรับปรุงสถาบันศาสนาให้ทำหน้าที่เป็นผู้นำความรู้เกี่ยวกับการ
ดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพและมีความสุข นักวิชาการในกลุ่มเดียวกันนี้จึงคาดการณ์ที่ตรง
กันว่า "ภายในปี 2550 คนไทยจะเห็นความสำคัญของศาสนามีความเข้าใจศาสนา
ดีกว่าในอดีต และจะมีการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงมากขึ้น ศาสนาจะได้รับการยอมรับ
ในฐานะที่เป็นเครื่องมือบรรเทาปัญหาอันเกิดจากผลกระทบทางการพัฒนาเศรษฐกิจ
และเทคโนโลยี"⁷³ ด้วยเหตุผลจากนักวิชาการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในอนาคต
ทั้งรัฐบาลและประชาชนจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางจิตใจ และเล็งเห็นว่า
พุทธศาสนาจะเป็นหลักในการพัฒนาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม

ผลงานวิจัยทำนองเดียวกันของ ชนิตา รัชกุลเมือง และคณะ เรื่อง
แนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียน ในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ
ที่ 6 และ 7 ในผลการวิจัยมีข้อสรุปเรื่องปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทย
และแนวคิดทางการศึกษาในอุดมคติว่า

แม้ว่าแนวคิดการศึกษาไทยจะยังได้รับอิทธิพลของแนวคิดปรัชญาการศึกษา
ตะวันตกแต่จะเริ่มมีแนวคิดวิชาปรัชญาการศึกษาไทยที่เหมาะสมไม่ควร
เป็นการลอกเลียนแบบปรัชญาผู้อื่นและสังคมอื่น พุทธศาสนาควรเป็นแนว
ทางหลักในการกำหนดปรัชญาการศึกษาไทย การศึกษาควรตั้งอยู่บนพื้นฐาน
ฐานวัฒนธรรมและสังคมไทย โดยการผสมผสานอดีตและปัจจุบันเพื่อเป็น
การวางรากฐานเพื่ออนาคต ในอนาคตแนวคิดและปรัชญาการศึกษาไทย
จะยังคงดำเนินตามแนวคิดการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม⁷⁴

⁷²ม.ล. พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ และคณะ, ทางเลือกในอนาคตของสังคมไทย
: ในทัศนะของนักวิชาการ, หน้า 85.

⁷³เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

⁷⁴ชนิตา รัชกุลเมือง และคณะ, "ผลงานการวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,"
ลำดับที่ 14 เรื่อง แนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษา
แห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 7, หน้า 287.

เป็นแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาจะมีบทบาทมากขึ้นในการกำหนดปรัชญาการศึกษาไทย

ผลงานวิจัยที่สนับสนุนแนวคิดและความต้องการในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมได้แก่ ผลงานวิจัยของ สุภา อักษรวิชัย⁷⁵ ที่พบว่านักการศึกษาที่มีแนวคิดว่าการ

การประณตศึกษาในอนาคตควรมุ่งหมายที่สำคัญ มุ่งสร้างลักษณะสำคัญอยู่ 4 ประการ 1. ใน 4 ประการนั้นก็คือ เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมไทย มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเสียสละ โดยไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน ไม่เอาเปรียบแต่พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น⁷⁵

แนวคิดดังกล่าวแสดงว่านักศึกษาก็ยังให้ความสำคัญในด้านคุณธรรม ในการวิจัยเรื่องเดียวกันได้สรุปอีกว่า

การประณตศึกษาควรปลูกฝัง อบรมบ่มนิสัยอันดีงาม ไม่ใช่เพียงการสอนให้รู้หนังสือเท่านั้น ระดับการศึกษาจะต้องวัดกันที่ศีลธรรม คุณธรรม และความมีระเบียบวินัย . . . มิใช่วัดกันที่ความรู้ในวิชาหนังสือ เป้าหมายของการประณตศึกษาจึงไม่ได้อยู่ที่การสอบไล่ได้ หรือการมีสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน สิ่งที่ได้ถึงกล่าวเป็นแต่เพียงเครื่องชี้ว่าเด็กใดเรียนรู้อันไหน แต่ ไม่อาจบอกได้ว่าเด็กเป็นคนดีเพียงใด⁷⁶

นอกจากผลงานวิจัยดังกล่าวยังมีนักการศึกษา นักวิชาการที่มีแนวคิดในเรื่องของการศึกษาในอนาคตที่สอดคล้องกับผลการอภิปรายดังกล่าว อาทิเช่น ชนุ แสงศักดิ์⁷⁷ ให้ความเห็นว่า

ทิศทางของไทยในช่วงแผน 6 คือ ปี พ.ศ. 2530 ขึ้นไป ปรัชญาการศึกษาของไทยควรจะมุ่งไปสู่ความเป็นตัวของตัวเอง สร้างคนไทยให้อยู่อย่างไทย การศึกษาต้องเน้นความเป็นไทย สนับสนุนความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองไทย ส่งเสริมศีลธรรมจรรยา . . . และนำพุทธปรัชญามาใช้เพราะพุทธปรัชญาจะทำให้คนไทยเป็นไทย⁷⁷

⁷⁵ สุภา อักษรวิชัย, "การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของการประณตศึกษาของไทย," หน้า 141.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

⁷⁷ ทศสัมพันธ์ ชนุ แสงศักดิ์, เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชนในบทวนการศึกษาไทย, หน้า 9.

สรุปว่าการศึกษาคงทำให้ไทยมีศักดิ์ศรีในสังคมไทย และรุ่ง แก้วแดง ได้ให้ทัศนะว่า "ในเรื่องการศึกษาต้องทบทวนแนวคิดคำสอนของศาสนาพุทธซึ่งเป็นคำสอนที่ลึกซึ้งมาก นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาของไทยให้ครบในชั้นปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ"⁷⁸

จากผลงานวิจัยและความคิดเห็นดังกล่าวพบว่า ในการนำพุทธปรัชญามาใช้จัดการศึกษารวมกับแนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นนิมิตดีสำหรับวงการศึกษาไทยในอนาคตที่จะใช้พุทธปรัชญาการศึกษาเป็นสิ่งที่น่าเป็นไปได้ แม้ว่าจะเป็นเรื่องของอนาคตที่ยังไม่มีใครทราบและยืนยันได้ว่าจะเป็นไปตามนั้นก็ตาม แต่นักอนาคตนิยมก็มีความเชื่อว่า "อนาคตเป็นเรื่องที่สามารถจะศึกษาได้อย่างเป็นระบบ การคิดเกี่ยวกับอนาคตของมนุษย์ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างอนาคต มนุษย์จึงต้องคิดและเลือกทำอนาคตที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้น"⁷⁹ เมื่อผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดที่ตรงกันก็ย่อมมีผลโดยตรงกับการที่จะคิดและทำในสิ่งที่คิดและต้องการนั้น และแม้ว่าอนาคตจะยังไม่เกิด แต่เราก็สามารถมองภาพรวมของอนาคตได้อย่างมีระบบ แม้ว่า จะเป็นเพียงแนวคิด ในเมื่อ "มนุษย์มีความคิด ความสามารถ และมีความฝัน มนุษย์สามารถที่จะสร้างความฝันนั้นให้เป็นจริงได้"⁸⁰

จากเหตุผลที่ได้อภิปรายมา ผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นผลให้ผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษาที่มีแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติและที่เป็นไปได้ ในอนาคตที่ตรงกับข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาซึ่งเป็นข้อที่สมบูรณ์ที่สุด เป็นเรื่องที่ควรให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าในแวดวงวิชาการต่อไป

⁷⁸ บทสัมภาษณ์ รุ่ง แก้วแดง, รองเลขาธิการคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในทบทวนการศึกษาไทย, หน้า 23.

⁷⁹ จุมพล พูลภัทรชีวิน, "การวิจัยอนาคต," วารสารวิจัยวิทยาการวิจัย, 1(มกราคม - เมษายน 2529): 23.

⁸⁰ จุมพล พูลภัทรชีวิน, "อนาคตนิยมกับการพัฒนาประเทศ," วารสารเศรษฐศาสตร์ 12(กรกฎาคม - กันยายน 2526): 59.

4. การเปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร

4.1 ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในทุกด้านไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ที่เป็นเช่นนี้อาจอธิบายได้ว่าผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดที่ตรงกับนโยบายการเรียนการสอนที่กำหนดรายละเอียดของวิชานั้น ๆ เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของการศึกษา จึงไม่ได้สนใจในด้านองค์ประกอบต่าง ๆ ทางการศึกษา และส่วนนี้ หนีจะเคยชินกับระบบบริหารราชการแบบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง นโยบายเป้าหมายและกระบวนการเรียนการสอนจะถูกกำหนดมาแล้วอย่างแน่นอน ในกรณีนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ผู้บริหาร และอาจารย์ผู้สอนมีแนวคิดหรืออุดมการณ์ตรงกันที่จะพาโรงเรียนของตนไปสู่จุดหมายเดียวกันคือ พุทธปรัชญาการศึกษา ทำให้แนวคิดในด้านต่าง ๆ ไน้มไปแนวทางเดียวกัน และอาจเกิดจากเหตุผลที่ได้อภิปรายไว้ในเรื่องแนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์มีแนว ไน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุดนั้น เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่สนับสนุนในหัวข้อนี้ คือผู้บริหารและอาจารย์มีแนวคิดความเชื่อว่า พุทธปรัชญาศึกษานำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในระบบการศึกษาไทย ทำให้แนวคิดในแต่ละด้านไม่ต่างกัน

4.2 ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านผู้บริหารโรงเรียนบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และหลักสูตร ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ การที่ได้ผลเช่นนี้อาจอธิบายได้โดยพิจารณาจาก อายุ ประสบการณ์ในการทำงาน ค่านิยม ความเชื่อของแต่ละบุคคล เพราะมีส่วนทำให้การปฏิบัติเปลี่ยนไปจากที่คิดไว้ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าในชีวิตประจำวันของมนุษย์นั้น ย่อมจะต้องเผชิญสภาพการณ์ใหม่ ๆ ค่านิยมต่าง ๆ เช่นความก้าวหน้า เสรีภาพ วัตถุนิยม การแข่งขัน ฯลฯ คนเราจึงต้องพยายามเปลี่ยนพฤติกรรม ปรับตัวและแก้ไขปัญหาค่าง ๆ ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม แล้วเลือกปฏิบัติโดยมีความยืดหยุ่น มีการพัฒนา และปรับปรุงเพื่อให้การดำเนินการศึกษามีความคล่องตัว เพื่อความมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ดังนั้นการปฏิบัติจึงอาจไม่ตรงกับแนวคิดที่วางไว้ทั้งหมด และอาจเกิดจากผู้บริหารและ

อาจารย์มีความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญาการศึกษาในด้านทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้น
ในแง่มุมที่ต่างกัน ซึ่งพอจะอธิบายได้ดังนี้

ผู้บริหารโรงเรียน

การทำงานวิจัยพบว่าการปฏิบัติในด้านผู้บริหารโรงเรียนตามการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียน และอาจารย์ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 อาจเป็นเพราะว่า อาจารย์ผู้สอนแต่ละคนมีความเห็นในหลักการปฏิบัติของผู้บริหารต่างกัน ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับวิธีการของผู้บริหารที่ได้นำหลักพุทธปรัชญามาใช้ในการบริหารโรงเรียนต่างกัน ส่วนอาจารย์ผู้สอน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความคิดเห็นที่แตกต่างกันของอาจารย์แต่ละคนนั้นขึ้นอยู่กับความรู้วิชาการ อายุ และประสบการณ์ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางคนอาจจะคิดว่าผู้บริหารควรใช้หลักพุทธปรัชญาบริหารงานอย่างเคร่งครัด แต่อีกคนหนึ่งหรือหลายคนอาจมีความคิดแตกต่างว่าการนำหลักพุทธปรัชญามาใช้อาจมากหรือน้อยกว่านี้เพื่อความเหมาะสม เพราะฉะนั้นผลการวิจัยแสดงให้เห็นความแตกต่างอันนี้น่าจะถูกตองซึ่งก็เป็นความจริงว่า คนแต่ละคนไม่จำเป็นจะต้องคิดเหมือนกัน แต่เมื่อทำหรือปฏิบัติไปแล้วผลออกมาเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันก็ใช้ได้

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

การปฏิบัติของผู้บริหารและอาจารย์ต่างกันในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ผู้วิจัยมีความเห็นว่า โดยหลักการปฏิบัติจริง ผู้บริหารไม่ได้ใกล้ชิดกับนักเรียน ด้วยตำแหน่งหน้าที่ตลอดจนการทำงานไม่เอื้อต่อการที่จะให้ความเอาใจใส่กับนักเรียน เพราะฉะนั้นบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนของผู้บริหารที่จะมีต่อนักเรียนเป็นส่วนบุคคลค่อนข้างน้อยมาก แม้จะสั่งการ ก็สั่งผ่านอาจารย์ผู้สอนหรือผู้เกี่ยวข้อง ผู้บริหารจะไม่รู้พฤติกรรมด้านจิตใจของนักเรียนได้ดีและถูกตอง ตรงกันข้ามอาจารย์ผู้สอนที่อยู่ใกล้ชิดนักเรียน ทั้งต่อบุคคลและต่อกลุ่ม จะเข้าใจบทบาทพฤติกรรม แนวความคิด อุดมนิสัยใจคอ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด ความประพฤติ เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ตลอดจนปัญหาของนักเรียนได้ดีมากกว่าผู้บริหาร เมื่อเป็นเช่นนั้น นักเรียนผู้ใกล้ชิดอาจารย์ผู้สอน อาจจะมองอาจารย์ผู้สอนเป็นบุคคลที่ช่วยอย่างมากกว่ามองผู้บริหาร เมื่อความสำคัญเป็น

เช่นนี้ อาจารย์ผู้สอนควรระลึกถึงข้อคิดของนักการศึกษาที่โลซีให้เห็นว่า "ได้เกิดมีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมบางประการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปก็คือ การที่ครูเป็นผู้ใหญ่ก็ย่อมจะมีวัฒนธรรมของสังคมผู้ใหญ่ และพยายามที่จะนำวัฒนธรรมผู้ใหญ่ไปให้นักเรียนปฏิบัติ แต่นักเรียนไม่ได้เป็นผู้ใหญ่ ทั้งยังเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมของกลุ่มเด็ก"⁸¹ ดังนั้นอาจารย์ผู้สอนพึงกระทำตัวให้ถูกต้องเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง เช่นเรื่อง ปัญหาของว่างระหว่างวัย เป็นต้น เพื่อความมีสัมพันธที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน

หลักสูตร

ผล การวิจัยการปฏิบัติ เรื่องหลักสูตรระดับประถมศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 เหตุผลที่ต่างกันนั้นอาจเป็นเพราะการปฏิบัติของบุคคลทั้งสองกลุ่มในการใช้หลักสูตร โดยที่ทางคณาผู้บริหารเป็นเพียงใช้หลักสูตรในลักษณะเป็นผู้ชี้แนะ นิเทศการสอน วางแผนการปฏิบัติงาน สนับสนุนการเรียนการสอน เพื่อให้ผลงานของแต่ละคนมีประสิทธิภาพ และเมื่ออาจารย์แต่ละคนมีประสิทธิภาพแล้วการเรียนการสอนของทั้งโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพตามมา ซึ่งตรงกันข้ามกับการปฏิบัติของอาจารย์ผู้จัดการเรียนการสอน ต้องการให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายของหลักสูตร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน สรุปได้ว่าอาจารย์เป็นผู้ใช้หลักสูตรโดยตรง

แต่โดยหลักทั่วไปแล้ว หลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาเน้นความประพฤติที่มีจิตใจที่เป็นสุขควบคู่กับวิชาการ ตรงกับแนวทางที่ว่า "เป็นการจัดการศึกษาเพื่อชีวิต" และ "เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสังคม" ผู้บริหารและอาจารย์ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญที่สุดของการนำหลักสูตรไปใช้ จึงเป็นเรื่องที่ผู้บริหารและอาจารย์ต้องทำความเข้าใจ

---

⁸¹ Willard Waller อังใน รัตนา ทุงคสวัสดิ์, พื้นฐานการศึกษาทางสังคม, หน้า 151.

เข้าใจในหลักสูตร แม้ผลการวิจัยจะต่างกันในเรื่องปฏิบัติ แต่ก็พุ่งมุงหมายเดียวกัน คือต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนที่มีวิชาความรู้ และสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้

4.3 การเปรียบเทียบแนวคิดและการปฏิบัติ เกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร แยกตามตัวแปรอิสระ

จากผลการวิจัยแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ จำแนกตามตัวแปรอิสระ พบว่ามีคชามแตกต่างกันและไม่แตกต่างกันทางแนวความคิดและการปฏิบัติในบางด้าน ทั้งนี้มีงานวิจัยที่สำรวจแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา โดยศึกษาตัวแปรอิสระ แม้ว่าจะไม่ใช่งานวิจัยในเรื่องเดียวกัน แต่ก็ถือว่าเป็นแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา รายละเอียดดังเสนอไว้ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (บทที่ 2) ซึ่งจะได้นำมาพิจารณาเสนอ ดังนี้

4.3.1 เพศ ผู้บริหารที่มีเพศต่างกัน มีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในทุกด้าน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิมมี่ เลวิส บรอก (Jimmy Lewis Brock), อาภัสสรี ไชยคุนา, และ เซาว์ ทันฮน้อย ที่พบว่า ผู้บริหารที่มีเพศต่างกันมีแนวคิดทาง ปรัชญาการศึกษาไม่แตกต่างกัน

อาจารย์ที่มีเพศต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา และที่ระดับ .01 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุรินทร์ รัชชาติ ที่พบว่า เพศต่างกันมีความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกัน

ผู้บริหารที่มีเพศต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา ส่วนอาจารย์ที่มีเพศต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา ธรรมชาติของมนุษย์ และโรงเรียน และที่ระดับ .01 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ครู นักเรียน และวิธีสอน

ความแตกต่างในด้านเพศมีอิทธิพลต่อแนวคิดและการปฏิบัติของบุคคล น่าจะเป็นเพราะเพศชายและเพศหญิงต่างก็มีลักษณะประจำตัวของตน โดยเฉพาะทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เพศชายย่อมจะมีความเข้มแข็งอดทน ขณะที่เพศหญิงมีความอ่อนไหว ละเอียดย่อมกว่าเพศชายหรืออาจเป็นเพราะการรับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นด้านสิทธิ เสรีภาพทางเศรษฐกิจ กฎหมาย การเมือง ตลอดจนการศึกษาอบรม อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เพศชายและเพศหญิงมีแนวคิดความเชื่อและการปฏิบัติต่างกัน

ด้านแนวคิด

จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารที่มีเพศต่างกันมีแนวคิดไม่แตกต่างกัน อาจจะเป็นเพราะผู้เป็นผู้บริหารจะต้องแสดงบทบาทของความเป็นผู้นำในการตัดสินใจจะต้องกระทำด้วยความรอบคอบ ไม่โลเล ต้องรับผิดชอบในการตัดสินใจ และต้องมีความรอบรู้ทันต่อเหตุการณ์เกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษา เพราะโดยหลักการแล้ว เมื่อเป็นผู้บริหารแล้วจะต้องดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ให้เกิดผลดี ดังนั้นเพศจึงไม่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของผู้บริหาร

อาจารย์มีแนวคิดต่างกันในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา อาจเป็นเพราะประเทศไทย เพศชายได้ใกล้ชิดกับพุทธศาสนามากกว่าจากการได้บวชเรียน จึงมีโอกาสดึกษาทำความเข้าใจกระบวนการที่จะฝึกฝน ผู้เรียนให้มีกาย วาจา ใจที่ดีเป็นคนที่สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของการศึกษา ส่วนเพศชายและเพศหญิง ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านคุณลักษณะประจำตัวทางด้านร่างกาย จิตใจ และความเข้มแข็งอดทน น่าจะเป็นเหตุให้มีแนวคิดในด้านธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาต่างกัน ในด้านโรงเรียนนั้น การที่เพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกันในด้านอารมณ์ ความคิดเห็น และความเป็นอยู่ อาจทำให้มองการจัดสภาพโรงเรียนแตกต่างกัน ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านครู และด้านนักเรียน ที่เพศชายและเพศหญิงมีแนวคิดในทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวต่างกัน อาจเป็นเพราะในด้านอารมณ์ของเพศหญิงมีความละเอียดอ่อน และมีธรรมชาติของความเป็นแม่ ที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ความรัก ความใกล้ชิดเอาใจใส่มากกว่าเพศชาย ทำให้แนวคิดนั้นต่างกัน

ด้านการปฏิบัติ

ผู้บริหารมีการปฏิบัติต่างกันในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา อาจเป็นเพราะเพศชายใกล้ชิดกับพุทธศาสนามากกว่าคิงกล่าวข้างต้น ทำให้การปฏิบัติเพื่อที่จะให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ตรงตามความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาเป็นไปในลักษณะที่ต่างกัน

อาจารย์มีการปฏิบัติต่างกันในด้านความมุ่งหมายของการศึกษา โรงเรียนบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียน น่าจะเป็นเพราะแนวคิดในด้านดังกล่าวต่างกันจึงมีผลทำให้การปฏิบัติต่างกันไปด้วย และที่ต่างกันในด้านธรรมชาติของมนุษย์นั้น เพราะธรรมชาติของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน อาจารย์ต้องให้การศึกษานี้ให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ตลอดจนต้องคำนึงถึงด้านวิธีสอนที่ต้องดัดแปลง ปรับปรุงเนื้อหาวิธีการสอนให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน ส่วนในด้านครูตามการปฏิบัติของอาจารย์ต่างกัน อาจเป็นเพราะเพศหญิงนั้นได้รับการอบรมตามแบบวัฒนธรรมไทยต่างจากเพศชาย จึงทำให้การวางตัวในการเป็นครูที่ต่างกัน

4.3.2 อายุ ผู้บริหารที่มีอายุต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านพุทธญาณวิทยา และครู อาจารย์ที่มีอายุต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา และที่ระดับ .01 ในด้านนักเรียน และโรงเรียน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิมมี่ เลวิส บรอก (Jimmy Lewis Brock), ดี ซี เบรา (D.C. Brou) และซิสเตอร์ ซิตา (Sister Zita), เอฟ เอส ซี สมิท (F.S.C. Smith) และแมทธิว แพททริก (Matthew Patrick), อาร์กัสรี ไชยคุนา, สุรินทร์ รัชชาติ และมติ แก้วประสพ ที่พบว่า อายุต่างกัน มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกัน

ผู้บริหารที่มีอายุต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านหลักสูตร อาจารย์ที่มีอายุต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านนักเรียน

การที่อายุต่างกันมีผลทำให้แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาต่างกันนั้น อาจเป็นเพราะว่าผู้มีอายุโสดกว่า จะมีความคุ้นเคยกับระบบชีวิต และระบบพฤติกรรมในโรงเรียนมาเป็นเวลานาน จนมีความมั่นใจที่จะตัดสินใจ ได้นับไวกว่าบุคคลที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ซึ่งอาจจะยังไม่มีแนวคิดที่แน่นอนหรือเด่นชัด และอาจไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเองมากพอ และอาจเป็นไปได้ว่า ผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวมักจะเปลี่ยนแปลงอุดมคติหรือแนวความเชื่อได้ง่ายกว่าบุคคลที่มีอายุมาก ในขณะที่เดียวกันผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว อาจเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น มีความคล่องตัวกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของปรัชญา วุฒิสถาภรณ์ ที่พบว่า "อายุของครูในดวง 25-30 ปี นับว่าเป็นช่วงของวัยที่กำลังมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และพลังในการทำงานสูง เป็นวัยที่ก้าวเข้ามาเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ จึงเหมาะที่จะเป็นผู้พัฒนาการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้มีคุณภาพ"⁸² ดังนั้นความแตกต่างของอายุจึงน่าจะส่งผลต่อแนวคิดของบุคคล เป็นเหตุให้แนวคิดของผู้บริหารและอาจารย์แตกต่างกัน

ด้านแนวคิด

ในด้านที่แตกต่างกันของแนวคิดของผู้บริหาร ได้แก่ เรื่องพุทธทาสวิทยา อาจเป็นเพราะผู้ที่มีอายุมากย่อมมีประสบการณ์ในการสอนและการทำงานมากกว่า จึงมีความเข้าใจขั้นตอนของการรับรู้ เพื่อให้ได้ความรู้ที่แท้จริง ได้ดีกว่าผู้ที่มีอายุน้อย ซึ่งศึกษาในระบบการศึกษาสมัยใหม่ และในด้านคุณนั้นผู้บริหารที่มีอายุมากกว่าเช่นกันที่จะวางตัวเป็นที่เคารพ นับถือแก่ศิษย์ เพราะได้เห็นแบบอย่างจากครูสมัยก่อน ขณะที่สภาพสังคมเปลี่ยนไปตามความก้าวหน้าของวัฒนธรรมตะวันตก ครูรุ่นใหม่จะมีการวางตัวที่ต่างกันไป

แนวคิดของอาจารย์ที่ต่างกันนั้นอาจเป็นเพราะว่า อาจารย์ที่มีอายุต่างกันย่อมได้รับการศึกษาต่างสมัย ต่างสถาบัน และการได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการศึกษาตะวันตก

⁸²ปรัชญา วุฒิสถาภรณ์, "การพัฒนาเกณฑ์การประเมินโรงเรียนประถมศึกษาสำหรับท้องถิ่นในเขตการศึกษาแปด" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 260.

จึงมีแนวคิดความเชื่อในเรื่องความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาอาจไม่ตรงกัน เช่นในเรื่องความหมายที่ให้ผู้ศึกษารรลึนพพานเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นข้อโต้แย้งว่านิพพานในที่นี้จะครอบคลุมถึงความหมายใด ในค่านักเรียนและโรงเรียนนั้นอาจารย์ที่มีอายุมากอาจมีแนวคิดตรงกับแนวพุทธปรัชญาการศึกษา โดยมีความเชื่อว่า การให้นักเรียนปฏิบัติตามหลักทศ 6 (ทศ เบื้องขวา) หรือการเน้นธรรมชาติที่สงบในการจัดโรงเรียนจะได้ผลดีกว่าสภาพในปัจจุบัน อาจารย์ที่มีอายุน้อยได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ จึงมีแนวคิดในค่านักเรียน และค่านโรงเรียนไปในแนวสมัยใหม่ด้วย

ค่านการปฏิบัติ

การปฏิบัติของผู้บริหารต่างกันในเรื่องหลักสูตร อาจเนื่องจากผู้ที่มีอายุมากกว่ามีประสบการณ์ในชีวิตมานาน ได้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เกิดการเปรียบเทียบการใช้หลักสูตรในอดีตและปัจจุบัน อาจทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยดังกล่าวมีการปฏิบัติที่เห็นด้วยกับการแทรกหลักธรรมไว้ในหลักสูตร ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งได้รับการศึกษิตามแนวตะวันตกอาจไม่ให้ความสำคัญในการนำหลักธรรมมาใช้เท่าที่ควร ส่วนอาจารย์มีการปฏิบัติในค่านักเรียนต่างกันนั้นก็เพราะแนวคิดในค่านักเรียนต่างกัน น่าจะมีผลถึงการปฏิบัติที่ทำให้ต่างกันไปด้วย

4.3.3 วุฒิการศึกษา ผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน

มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในค่านความหมายของการศึกษา อาจารย์ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในค่านพุทธญาณวิทยา และที่ระดับ .05 ในค่านวิธีสอน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมพงษ์ สิงหะพล, มติ แก้วประสพ และประภาพร อินทร์คัน ที่พบว่าผู้บริหารที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกัน

ผู้บริหารและอาจารย์ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันมีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในทุกค่าน

การที่วุฒิการศึกษาต่างกันมีอิทธิพลต่อแนวคิดทางปรัชญาการศึกษานั้น น่าจะเป็นเพราะผู้ที่มีวุฒิการศึกษาสูงจะมีความรู้ ความคิด และประสบการณ์มากกว่าผู้ที่มีความรู้ต่ำ จึงทำให้ความคิด ความเชื่อต่างกัน ดังเหตุผล

ในวารสารเสรีภาพฉบับสตรีเกี่ยวกับวิถีการศึกษารายและหญิง ตอนที่หนึ่งว่า
 "... เหตุแห่งความแตกต่างที่ปรากฏขึ้นให้เห็นเป็นผลมาจากการศึกษาอบรม
 วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน"⁸³ แสดงว่าการศึกษาอบรมเพื่อมีวิถีการศึกษา
 มีอิทธิพลทำให้แนวคิดแตกต่างกัน ผู้วิจัยเชื่อว่า การได้ศึกษามาก ย่อมทำให้รู้มาก
 เข้าใจเร็วแล้วกระจาง กว้างขวางกว่าผู้ที่ศึกษาน้อยกว่า

ด้านแนวคิด

ผู้บริหารมีแนวคิดในด้านความหมายของการศึกษาต่างกัน อาจเป็นเพราะ
 ผลจากการศึกษาที่ได้รับมา ต่างระดับกัน ตลอดจนอิทธิพลของการศึกษาตะวันตกที่อาจ
 ทำให้ความเข้าใจความหมายของการศึกษาไม่ตรงกัน เช่น เรื่องความหมายที่ให้ผู้
 ศึกษาบรรลุนิพพาน เป็นต้น ส่วนอาจารย์มีแนวคิดต่างกันในด้านพุทธทศวิทยา อาจเป็น
 เพราะการได้ศึกษาขั้นตอนการรับรู้ การถ่ายทอดวิชาในลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งต่อเนื่อง
 กับด้านวิธีสอน จากผลสรุปพบว่า ตามแนวพุทธวิธีนั้นไม่จำกัดเพียงวิธีเดียว ดังนั้นการ
 ที่จะสอนให้ผู้เรียนได้รับความรู้ และเป็นความรู้ที่แท้จริง ทำให้อาจารย์มีแนวคิดใน
 ด้านพุทธทศวิทยา และวิธีสอนต่างกัน

ด้านการปฏิบัติ

ในประเด็นนี้มีข้อน่าสังเกตว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีกาปฏิบัติเกี่ยวกับ
 พุทธปรัชญาการศึกษาไม่ต่างกัน อาจเป็นเพราะทั้งสองกลุ่มตัวอย่างมีความสนใจ และ
 เห็นพ้องในการที่จะใช้หลักพุทธปรัชญาการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนที่สมบูรณ์ตาม
 ความมุ่งหมายของการศึกษา จึงทำให้การปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน

4.3.4 ประสพการณ์ในการทำงาน ผู้บริหารที่มีประสพการณ์
 ในการทำงานต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านบทบาท
 ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน อาจารย์ที่มีประสพการณ์ในการทำงานต่างก็มี

⁸³ บทนำของวารสารเสรีภาพฉบับสตรี, "สตรีแบกภาระของสังคมไว้
 ครึ่งหนึ่ง," วารสารชาวสารสมาคมไทยอเมริกัน 7(2518): 2-3.

แนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา และที่ระดับ .01 ในด้านธรรมชาติของมนุษย์ วิธีสอน และการวัดผลและประเมินผล ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาภัสสร ไชยคุนา, สุรินทร์ รัชชาติ, มติ แก้วประสพ และประภาพร อินทร์น ที่พบว่าประสมการณ์ในการทำงาน ต่างกันมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกัน

ผู้บริหารที่มีประสมการณ์ในการทำงานต่างกัน มีการปฏิบัติ ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านวิธีสอน อาจารย์ที่มีประสมการณ์ใน การทำงานต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านครู นักเรียน และวิธีสอน

ด้วย เหตุที่ผู้ที่มีประสมการณ์การทำงานมากกว่าน่าจะทำให้มีความ คิดกว้างขวาง รู้จักนำความรู้ และประสมการณ์มาใช้ได้ตรงเป้าหมาย เป็นผู้มีเหตุผล มีความรอบคอบ และมีความฉับไวในการตัดสินใจมากกว่าผู้ที่มีประสมการณ์น้อย อีกเหตุผลหนึ่งการที่บุคคลที่มีประสมการณ์ต่างกัน อาจจะได้รับการศึกษาในลักษณะที่แตกต่างกัน ตัวอย่างจากงานวิจัยของอาภัสสร ไชยคุนา และสุรินทร์ รัชชาติ พบผลการ วิจัยที่สอดคล้องกันว่า "บุคคลที่มีประสมการณ์การทำงานนานานมักจะได้รับการศึกษา ในระบบเก่าที่มีแนวโน้มไปทางอนุรักษนิยม ทำให้บุคคลมีแนวคิด ความเชื่อ โน้มไปทาง อนุรักษนิยมด้วย"⁸⁴ และ "ผู้ที่มีประสมการณ์น้อยหรือไม่มีประสมการณ์เลยจะได้รับ การศึกษาแนวใหม่ที่โน้มไปทางเสรีนิยม"⁸⁵ อาจกล่าวได้ว่า แนวคิด ความเชื่ออาจ

⁸⁴อาภัสสร ไชยคุนา, "การเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา ระหว่างอาจารย์ นักศึกษา และครูประจำการที่เข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรม ครู และบุคลากรประจำการ ในกลุ่มวิทยาลัยครูภาคเหนือ," หน้า จ.

⁸⁵สุรินทร์ รัชชาติ, "การเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษา ระหว่างผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร," หน้า 153-161.

เปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาของการทำงาน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ บุญกอบ เกตะวันดี ที่พบว่า "ครูที่สอนมาแล้ว 6-10 ปี จะมีความคิดเห็นแตกต่างกับครูที่สอนมาแล้ว 11 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ"⁸⁶ แสดงถึงว่าประสบการณ์ในการทำงาน มีผลต่อแนวคิดของบุคคล

ด้านแนวคิด

จากผลการวิจัยที่อ้างแล้วข้างต้นกล่าวว่า ผู้มีประสบการณ์มานาน จะมีแนวคิดไปทางอนุรักษ์นิยม และผู้มีประสบการณ์น้อยหรือไม่มีประสบการณ์เลย จะมีแนวคิดโน้มไปทางเสรีนิยม จากเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้ งานวิจัยนี้พบว่า ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ต่างกันมีแนวคิดในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนต่างกัน น่าจะเป็นเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารที่มีประสบการณ์มานาน เป็นผู้ได้รับการศึกษามาตามแนวคิดของการศึกษาแบบเก่า ซึ่งสภาพสังคมในสมัยนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงน้อย อีกทั้งจำนวนครูและนักเรียนมีไม่มากนัก จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนมีมาก ตลอดจนความเอาใจใส่ใกล้ชิดและสามารถที่จะให้การอบรมสั่งสอนนักเรียนได้อย่างทั่วถึง ส่วนผู้บริหารที่มีประสบการณ์น้อย อาจเป็นผู้ที่ได้รับการเรียนรู้การทำงานในด้านต่าง ๆ น้อยกว่า ตลอดจนสภาพสังคมและการศึกษาในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก การดำเนินการเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน จึงเป็นไปตามสภาพการศึกษาและสภาพสังคมมากกว่าที่จะนำสิ่งที่เคยเป็นประสบการณ์มาใช้ อีกทั้งปัจจุบัน จะมุ่งเน้นในเรื่องความรู้วิชาการมากกว่า และจำนวนนักเรียนมีมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนมีน้อย ซึ่งก็น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ ผู้บริหารมีแนวคิดในด้านนี้ต่างกัน

อาจารย์มีแนวคิดแตกต่างกันในด้านความหมายของการศึกษานั้น อาจเป็นไปได้ที่ว่า อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการสอนมานานจะมองการณ์ไกลกว่าสามารถที่จะนำความรู้และประสบการณ์มาประกอบการพิจารณา ให้ความหมายของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็สามารถที่จะประยุกต์วิธีสอนเพื่อให้เหมาะสม

⁸⁶บุญกอบ เกตะวันดี, "ทัศนคติของครูต่อนักเรียน" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2505), หน้า 34.

กับธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีความแตกต่างกันในตัวบุคคล ตลอดจนเข้าใจที่จะนำวิธีการวัดผลและประเมินผลที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลดี เพราะมีโอกาสได้ศึกษา ค้นคว้าทดลอง และสร้างสมความรู้ความชำนาญมากกว่าผู้มีประสบการณ์น้อย

ด้านการปฏิบัติ

ผู้บริหารมีการปฏิบัติในด้านวิธีสอนต่างกัน อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหาร เคยปฏิบัติการสอนมาก่อนและทำการสอนในกลุ่มวิชาที่ต่างกัน ซึ่งแต่ละวิชา ก็จะมีวิธีการสอนที่ต่างกัน ดังนั้นเมื่อก่อนเป็นผู้บริหารแล้วแนวคิดในด้านวิธีสอน จึงยังเป็นแบบเดิมซึ่งตนเองเคยมีประสบการณ์มา จึงทำให้ผู้บริหารมีการปฏิบัติในด้านนี้ต่างกัน

อาจารย์มีการปฏิบัติต่างกันในด้านครู อาจอธิบายได้ว่า อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการสอนมานานจะมีความเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นการวางตัวจะมีลักษณะที่ทำให้ศิษย์เคารพยำเกรง น่าเลื่อมใส ขณะที่อาจารย์อีกกลุ่มหนึ่งทำงานในสภาพสังคมปัจจุบันที่ต้องรับผิดชอบและต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ อาจขาดความเอาใจใส่ใกล้ชิดสนิทสนม มีผลทำให้การปฏิบัติในด้านนักเรียนต่างกันไปด้วย และอาจารย์มีการปฏิบัติด้านวิธีสอนต่างกัน อาจเนื่องจากแนวคิดในด้านนี้ต่างกันดังที่อภิปรายแล้ว จึงน่าจะ เป็นผลถึงการปฏิบัติที่ทำให้ต่างกันด้วย

4.3.5 สังกัดกลุ่มวิชา ผู้บริหารที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในทุกด้าน แต่พบว่าอาจารย์ที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ บราวน์ (Brown), เอฟ เอส ซี สมิธ (F.S.C. Smith) และแมทธิว แพททริก (Matthew Patrick), อาภัสสรีย์ ไชยคุนา และเชาว์ พันธน้อย ที่พบว่าสาขาวิชาที่สอนต่างกันมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกัน

ผู้บริหารที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความหมายของการศึกษา ที่ระดับ .05 ในด้านหลักสูตรครู และการวัดผลและประเมินผล อาจารย์ที่สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านความหมายของการศึกษา

ด้านแนวคิด

จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารมีแนวคิดไม่ต่างกันนั้น อาจเป็นเพราะส่วนใหญ่จะเป็นผู้รับหลักการจากต้นสังกัดมา เพื่อกำหนดการให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยตั้งการไปยังผู้ใดบ้างคัมภีรามาากกว่าจะเป็นผู้นำไปปฏิบัติเองทั้งหมด และแนวคิดที่ผู้บริหารรับหลักการมานั้น จะมีลักษณะที่เหมือนกัน จึงน่าจะเป็นเหตุให้ผู้บริหารมีแนวคิดไม่ต่างกัน

กลุ่มอาจารย์มีแนวคิดด้านบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนต่างกัน อาจเป็นเพราะอาจารย์สังกัดกลุ่มวิชาต่างกัน และในแต่ละกลุ่มก็มีเทคนิควิธีสอนตามเนื้อหาวิชา ดังนั้นลักษณะการถ่ายทอดความรู้ก็มีหลายแบบ อาจารย์ที่จะให้ความสัมพันธ์กับนักเรียนจะมีได้ไม่เท่ากัน ดังนั้นอาจารย์จึงมีแนวคิดด้านนี้ต่างกัน

ด้านการปฏิบัติ

ผู้บริหารมีการปฏิบัติต่างกันในด้านความหมายของการศึกษา น่าจะเป็นเพราะอายุ และประสบการณ์ในการทำงานที่ผ่านมาของผู้บริหารแต่ละท่าน ประกอบกับการที่อยู่ในสังกัดกลุ่มวิชาต่างกันซึ่งแต่ละกลุ่มวิชาย่อมมีวัตถุประสงค์ตามเนื้อหาที่ต่างกัน เช่น ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย จะกำหนดให้ศึกษาความรู้ด้านพุทธศาสนาไว้ ผู้บริหารที่อยู่ในกลุ่มนั้นจะมีความเข้าใจ และปฏิบัติในด้านการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีคุณลักษณะที่ตรงกันได้ตรงตามความหมายของการศึกษา เป็นต้น

ในด้านหลักสูตรนั้น อาจเป็นเพราะ หลักสูตรประถมศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลายครั้ง ผู้บริหารยอมรับรู้และเคยปฏิบัติในหลักสูตรที่ผ่านมาแล้วนั้น เป็นอย่างดี ในเรื่องนี้อาจมีผลทำให้ผู้บริหาร นำบางส่วนที่เห็นว่าอยู่ในหลักสูตรเก่า และเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันมาใช้อีก และผู้บริหารบางท่านก็ยอมรับในหลักสูตรปัจจุบัน ดังนั้นจึงทำให้ผู้บริหารมีการปฏิบัติด้านหลักสูตรต่างกัน

ในด้านการวัดผลและประเมินผลที่ต่างกันนั้น อาจเนื่องจากเหตุผลเดียวกันกับที่กล่าวในด้านครู กล่าวคือลักษณะเนื้อหาวิชา วิธีการสอนจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน จึงน่าจะทำให้การวัดผลและประเมินผลเป็นไปตามลักษณะของวิชา ซึ่งแต่ละวิชาก็มีวิธีการแตกต่างกันไปตามความมุ่งหมายของวิชานั้น ด้วยเหตุนี้ผู้บริหารจึงมีการปฏิบัติในด้านนี้ต่างกัน

อาจารย์มีการปฏิบัติต่างกันในด้านความหมายของการศึกษา อาจเป็น เพราะความรับผิดชอบในแต่ละสังกัดกลุ่มวิชา ซึ่งมีวัตถุประสงค์และเนื้อหาต่างกัน อาจารย์ที่รับผิดชอบในกลุ่มวิชาที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม เช่นกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ก็น่าจะปฏิบัติให้ตรงตามความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาที่ต้องการให้ผู้นับเรียนมีคุณลักษณะที่พึงปรารถนาได้ดีกว่าอาจารย์ในสังกัดกลุ่มวิชาอื่น

4.3.6 พื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ผู้บริหารที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกัน มีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านครู และการวัดผลและประเมินผล อาจารย์ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านผู้บริหารโรงเรียน ที่ระดับ .01 ในด้านครู

ผู้บริหารที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกันมีการปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ส่วนอาจารย์ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาต่างกันมีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในด้านพุทธศาสนศึกษา

ด้านแนวคิด

ผู้บริหารมีแนวคิดในด้านครูต่างกันนั้นอาจเป็น เพราะผู้บริหารที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา น่าจะเป็นผู้ที่เห็นด้วยกับการมีลักษณะของครูตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา (รายละเอียดในบทที่ 2) ขณะที่ผู้บริหารที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา อาจมีแนวคิดว่า ลักษณะของครูตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นอุดมคติ ยากที่จะนำไปปฏิบัติได้ในสังคมปัจจุบัน ส่วนในด้านการวัดผลและประเมินผลตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษา ก็เน้นการเรียนรู้แล้วปฏิบัติได้ ไม่ใช่เรียนรู้แล้วสอบได้ ต้องวัดได้ด้วยตนเอง ซึ่งประเด็นนี้ ผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาย่อมเข้าใจและยึดถือการวัดผลแนวนั้น แต่ผู้ที่ไม่มีความรู้ทางพุทธศาสนา อาจไม่เห็นด้วยกับการวัดผลดังกล่าว แต่จะเน้นด้านความเป็นเลิศทางวิชาการตามการศึกษาในปัจจุบัน

อาจารย์มีแนวคิดต่างกันในด้านผู้บริหารโรงเรียนและครู ทั้งนี้อาจ เนื่องจากเหตุผลที่ว่า ผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาเห็นว่าบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคควรเป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักธรรมและปฏิบัติตนตามแนวพุทธศาสนา แต่ผู้ที่ไม่

พื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา อาจมองเห็นว่าลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนและครู
 ความแนวพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นอุดมคติยากที่จะปฏิบัติให้เกิดขึ้นได้ในสภาพสังคม
 ปัจจุบัน

ด้านการปฏิบัติ

อาจารย์มีการปฏิบัติด้านพุทธศาสนาต่างกัน อาจเป็นเพราะอาจารย์
 ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา น่าจะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีการที่จะรับรู้
 เพื่อจะได้ความรู้ที่แท้จริงสามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ได้ได้ดีกว่าผู้ไม่มีพื้นฐาน
 ความรู้ทางพุทธศาสนา

4.3.7 สถานที่ตั้งโรงเรียน (ในเขตวัดหรือนอกเขตวัด) ผู้บริหาร
 ที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีแนวคิดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ
 .05 ในทุกด้าน อาจารย์ที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกันมีแนวคิดแตกต่างกัน
 อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในด้านความหมายของการศึกษา และที่ระดับ .05 ใน
 ด้านความมุ่งหมายของการศึกษา

ผู้บริหารที่ปฏิบัติงานในสถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีการ
 ปฏิบัติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ในทุกด้าน อาจารย์ที่ปฏิบัติงานใน
 สถานที่ตั้งโรงเรียนต่างกัน มีการปฏิบัติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ใน
 ด้านครู

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ปฏิบัติงานใน
 โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตวัดมีมากกว่าที่อยู่นอกเขตวัด และการที่โรงเรียนอยู่ในเขตวัด
 อาจทำให้การจัดการศึกษามีแนวโน้มในการที่จะเน้นความมีคุณธรรม จริยธรรมมากขึ้น
 ได้ ด้วยเหตุที่วัดเคยมีบทบาทต่อโรงเรียนในด้านการจัดการศึกษาโดยมีพระสงฆ์เป็น
 ผู้สนับสนุนการศึกษา โดยการเป็นครูอบรมสั่งสอนมาก่อน ทำให้เป็นสิ่งผูกพันของชาว
 ไทยที่มีต่อพุทธศาสนาและคุณค่าทางจิตใจ แม้ว่าในปัจจุบันรัฐจะเป็นฝ่ายวางแผน
 นโยบายและดำเนินการด้านการศึกษา โดยไม่ระบุดังหน้าวัด หรือคณะสงฆ์ในด้าน
 การศึกษาดังแต่ก่อน ก็ยังปรากฏว่า "มีวัดและคณะสงฆ์บางส่วนให้การสนับสนุนทาง
 ด้านการศึกษาแก่เยาวชนของชาติอยู่ โดยเฉพาะการช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยา

แก่นักเรียน"⁸⁷ และถึงจะมีเหตุทำให้ "การสนับสนุนการศึกษาที่วัดให้แก่โรงเรียน จะไม่มากเท่าในอดีตก็ตาม โรงเรียนที่อยู่ในเขตวัดก็ยังคงได้รับความช่วยเหลือจาก วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษา ด้วยเหตุที่โดยมากโรงเรียนวัด มักเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษามากกว่าระดับอื่น ๆ บทบาทของพระสงฆ์ในการ สนับสนุนการศึกษาจึงมีมากในโรงเรียนประถมศึกษา"⁸⁸ ด้วยเหตุนี้จึงแสดงว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับวัดยังมีอยู่ในปัจจุบัน

ด้านแนวคิด

ข้อสังเกตในผลการวิจัยที่พบว่าผู้บริหารที่ปฏิบัติงานในสถานที่ต่างกัน มีแนวคิดและการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน น่าจะเป็นเพราะเหตุผลข้างต้น กล่าวคือ โรงเรียนที่อยู่ในเขตวัดยังคงได้รับความช่วยเหลือจากวัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ โรงเรียนประถมศึกษา แนวโน้มที่จะเน้นความมีคุณธรรม จริยธรรม จึงเกิดขึ้นได้มาก ผู้บริหารเป็นผู้ที่จะต้องนำโรงเรียนไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ความมีชื่อเสียง จึงอาจมี แนวคิดและการปฏิบัติสอดคล้องกับการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา

อาจารย์มีแนวคิดแตกต่างกัน อาจเป็นเพราะผู้ที่ปฏิบัติงานในเขตวัด น่าจะมีความผูกพันกับพุทธศาสนาดังกล่าวในข้างต้น จึงมีแนวโน้มที่เห็นด้วยกับการ ที่จะให้ผู้ศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา เป็นคนที่มีคุณลักษณะที่ดีงาม และเป็นคนที่สมบูรณ์ ตามความหมายของการศึกษา และความมุ่งหมายของการศึกษา ดังนั้นแนวคิดจึงต่าง กันกับอาจารย์ที่ปฏิบัติงานนอกเขตวัด

⁸⁷ วริยา ศิริวิทย์เจริญ, "การศึกษาความต้องการประโยชน์และปัญหา การสนับสนุนการศึกษาที่วัดให้แก่โรงเรียนมัธยมศึกษา จากทัศนะพระสงฆ์ ข้าราชการ ครูและนักเรียนในท้องที่การศึกษา 1 เขตกรุงเทพมหานคร" (ปริญญาโททางการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2527), หน้า 31-32.

⁸⁸ บรรพต วีระสัย, บุญลือ วันทายนต์ และอร วีระสัย, พระสงฆ์กับ สังคมไทยในมิติต่าง ๆ (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523), หน้า

การปฏิบัติ

อาจารย์มีการปฏิบัติแตกต่างกันในค้ำนคร อาจเป็นเพราะอาจารย์ที่ปฏิบัติตนในเขตวัด น่าจะมีความผูกพันกับพุทธศาสนาและมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตนเป็นผู้มีคุณสมบัติตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา อีกทั้งได้เห็นแบบอย่างที่ดีของบทบาทพระสงฆ์ ที่ให้ความช่วยเหลือในการอบรม สั่งสอนศิษย์ธรรมจรรยาแก่นักเรียน จึงมีความศรัทธาที่จะปฏิบัติตนเป็นครูที่ดีตามหลักพุทธศาสนาได้มากกว่าอาจารย์ที่ปฏิบัติงานนอกเขตวัด

ขอเสนอแนะ

เนื่องจากผลการวิจัยครั้งนี้ จากการหาข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษา มีลักษณะที่น่ามาพิจารณาเป็นแนวทางการจัดปรัชญาการศึกษาไทยได้ อันจะเป็นประโยชน์ในค้ำนการศึกษาต่อไปผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะ ดังนี้

1. ในค้ำนการวางแผนการศึกษา ควรจะได้นำผลวิจัยที่พบว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีแนวโน้มในค้ำนพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุด มาพิจารณาส่งเสริมหรือเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของไทย เพื่อให้มีแนวคิดทางพุทธปรัชญาการศึกษาที่เด่นชัด ตลอดจนใช้ข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษาใน 13 ค้ำน ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ทางการศึกษา

2. ผู้บริหารและอาจารย์ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในค้ำนการศึกษา ควรนำผลที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับข้อสรุปสารัตถ์ของพุทธปรัชญาการศึกษา รวม 13 ค้ำน มาศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะค้ำเนินการปรับปรุงการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของตนให้ดียิ่งขึ้น เช่น ในค้ำนคุณสมบัติของผู้บริหารโรงเรียน บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูค้ำนิกเรียน ครูเป็นต้น นำมาปรับปรุงและปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและถูกต้องแก่เยาวชนของชาติ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ด้านเนื้อหา จากผลการวิจัยนี้ ผู้บริหารและอาจารย์ให้ความสนใจและมีแนวคิดใหม่ไปทางคานทูททชปรัชญาการศึกษา จึงควรให้ความสนใจ ศึกษาค้นคว้า และทำการวิจัยในเนื้อหาสารัตถคทูททชปรัชญาการศึกษา ในแต่ละองค์ประกอบให้ละเอียดลึกซึ้ง เป็นรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น เพื่อที่จะสามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อนบางจุด หรือการเน้นความสำคัญบางจุดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในเรื่องของการศึกษาต่อไป

2. ด้านการสำรวจ ควรจะได้มีการทำการวิจัยเช่นนี้ โดยขยายกลุ่มประชากรจากผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร เป็นผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนระดับประถมศึกษาในสังกัดหน่วยงานอื่น (เพื่อให้งานวิจัยกว้างขวางขึ้น) และควรรีใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกับเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามด้วย เพื่อนำผลการวิจัยมาเปรียบเทียบว่าจะสอดคล้องกันหรือไม่